

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM

DALI

TARİH EĞİTİMİ BİLİM DALI

**MODERNLEŞME DÖNEMİNDE AYAŞ'TA EĞİTİM
KURUMLARI VE FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA (1876-1930)**

Büşra ALTIOK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ

Konya-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Büşra ALTIOK
	Numarası	16308021003
	Ana Bilim Dalı	Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tezin Adı	Modernleşme Döneminde Ayaş'ta Eğitim Kurumları ve Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma(1876-1930)

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

12./04./2019

Öğrencinin
Adı Soyadı İmzası

Büşra ALTIOK

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Büşra ALTIOK
	Numarası	16308021003
	Ana Bilim Dalı	Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof.Dr.Nuri KÖSTÜKLÜ
	Tezin Adı	Modernleşme Döneminde Ayaş'ta Eğitim Kurumları ve Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma (1876-1930)

Modernleşme Döneminde
Ayaş'ta Eğitim Kurumları
ve Faaliyetleri
(1876-1930)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan başlıklı bu çalışma 12/04/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Ünvanı Adı Soyadı	İmza
Danışman	Prof. Dr. Nuri Köstüklü	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Farukhan Tomun	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Niyazi Mustafa Arslan	

ÖNSÖZ

Bugüne kadar eğitim-öğretim kurumları üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde Ayaş kazasının eğitim-öğretim yönünü içeren kapsamlı bir çalışma yapılmamış olması bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk etti.

Çalışmamız giriş hariç iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın amacı, önemi, yöntem ve muhtevası, kaynakları ile Ayaş kazası kısaca ele alındı. Birinci bölümde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eğitim'den bahsedilmiştir. Bu bölüm Osmanlı Devleti'ne Geleneksel Eğitim Sistemi, Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Döneminde Eğitim Öğretim Faaliyetleri ve Cumhuriyet Döneminde Eğitim Öğretim Durumunu kapsamaktadır. Böyle bir tasnif yapılmasının sebebi asıl konumuz olan İkinci Bölümün daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Asıl konumuz olan İkinci Bölüm Modernleşme Dönemi Ayaş Kazası Eğitim Kurumları'dır. Bu bölümde kendi içerisinde Cumhuriyet Öncesi Ayaş Kazası Eğitim Kurumları ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ayaş Kazasında Eğitim Kurumları olarak iki kısma ayrılmıştır.

Tez konusunun seçiminden itibaren her alanda benden yardımlarını esirgemeyen danışmanım ve saygıdeğer hocam Prof. Dr. Nuri Köstüklü' ye, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bende büyük emekleri bulunan ve kendime yol gösterici olarak benimsediğim kıymetli ve saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Ramazan Tosun, Prof. Dr. Mehmet İpçioğlu, Dr. Öğrt. Üyesi Kerim Sarıçelik' e teşekkürü borç bilirim.

Büşra ALTIOK

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Büşra ALTIOK
	Numarası	16308021003
	Ana Bilim Dalı	Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof.Dr.Nuri KÖSTÜKLÜ
	Tezin Adı	Modernleşme Döneminde Ayaş'ta Eğitim Kurumları ve Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma(1876-1930)

ÖZET

Modernleşme Döneminde Ayaş'ta Eğitim Kurumları ve Faaliyetlerini konu alan bu araştırmada, kazadaki eğitim kurumlarını belirlemek, bu eğitim kurumlarının özelliklerini, öğretmen ve öğrenci profillerini belirlemek, eğitim adına yapılan faaliyetleri tespit etmek amaçlandı. Ayaş kazasındaki eğitim-öğretim ile ilgili bilgiler arşiv belgeleri taranarak ortaya çıkarıldı. Ayaş kazasının 1876-1930 yıllarında o dönemde diğer birçok kazaya oranla eğitim alanında ileri olduğu anlaşıldı. Bunu arşiv belgelerinden taradığımız bilgiler ışığında anlayabiliyoruz. Aynı zamanda açılan birçok eğitim kurumu da halktan alınan bağışlar sayesinde açılmıştır. Bu da Ayaş halkının eğitime verdiği önemi göstermektedir. Ayaş kazasında her kademedeki eğitim kurumu açılmaya çalışılmıştır. Sıbyan mektepleri ,medreseler, iptidailer, rüştiyeler bunun bir örneğidir. Dikkat çeken bir diğer özellikte medreselerin sayıca fazlalığıdır. Diğer eğitim kurumlarına bakılarak medreseler sayıca daha fazladır. Ayrıca bu medreseler kurucusu ya da bulunduğu mahallenin adıyla isimlendirilmiştir.

Sonuç olarak Ankara iline bağlı küçük bir kaza olan Ayaş'ta eğitime önem verildiği ve bunun adına bir takım çalışmalar olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayaş, Ankara, Eğitim Tarihi.

KONYA

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

NECMETTİN ERBAKAN
ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ
ENSTİTÜSÜ

Öğrencinin	Adı Soyadı	Büşra Altıok
	Numarası	16308021003
	Ana Bilim Dalı	Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof.Dr.Nuri KÖSTÜKLÜ
	Tezin İngilizce Adı	A Research on Educational Institutions and Activities in Ayaş in the Modernization Period (1876-1930)

SUMMARY

The aim of this study was to determine the educational institutions in the accident, to determine the characteristics of these educational institutions, teacher and student profiles and to determine the activities carried out on behalf of the training. The information about the education and training in Ayaş accident was scanned by archiving documents. It was understood that the Ayaş accident was advanced in the field of education in 1876-1930 compared to many other accidents at that time. We can understand this in the light of the information we scan from archive documents. At the same time, many educational institutions were opened thanks to donations from the public. This shows the importance of the people of Ayaş to education.

Ayaş accident was tried to open educational institutions from all levels. Primary schools, madrasahs, iptidailer, secondary schools are an example of this. Another remarkable feature is the large number of madrasahs. The number of madrasahs is higher than the other educational institutions. In addition, these madrasahs were named after the founder or the neighborhood.

As a result, it is understood that education is given importance in Ayaş which is a small accident in the province of Ankara.

Key words: Ayaş, Ankara, Education date.

KISALTMALAR

a. g.e.: adı geçen eser

ATAM.: Atatürk Araştırma Merkezi

AVS. : Ankara Vilâyeti Salnâmesi

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

bkz. : Bakınız

BOA.: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C. : Cilt

H.: Hicrî

M.: Miladî

MF. MKT. : Maârif Vekâleti Mektûbi Kalemi

MEB.: Milli Eğitim Bakanlığı

R.: Rumî

SNMU.: Salname-i Nezaret-i Maarifi Umumiye

s. : Sayfa

S. : Sayı

TTK.: Türk Tarih Kurumu

v. b : Ve benzeri

yay.: Yayın

TABLolar VE GRAFİKLER LİSTESİ

Tablo-1: 1571 Tarihli Ankara Livası Mufassal Defterinde Kayıtlı Ayaş Köyleri	7
Tablo-2: 1876-1907 Yılları Arasında Ankara Vilayetinde Bulunan Sıbyân Mekteplerinin Sayısı	36
Tablo-3: 1891-1907 Yılları Arasında Ayaş Kazasında Bulunan İbtidâî Mekteplerinin Dağılımı	39
Tablo-4: 1898-1903 Yılları Arasında Ayaş Kazasında Bulunan İbtidâî Mekteplerinin Dağılımı	40
Tablo-5: GÜDÜL İbtidâî Mektebi 1905 senesi dersleri	41
Tablo-6: GÜDÜL İbtidâî Mektebi 1905 senesi öğrenci istatistiği	42
Tablo-7: GÜDÜL İbtidâî Mektebi 1905 senesi sınıflar bazında öğrenci yaş İstatistiği	42
Tablo-8: Ayaş İbtidâî Mektebi 1900 senesi dersleri	45
Tablo-9: Ayaş İbtidâî Mektebi 1907 senesi öğrenci istatistiği	45
Tablo-10: Ayaş İbtidâî Mektebi 1907 senesi öğrenci yaş istatistiği	46
Tablo-11: 1876-1907 Yılları Arasında Ayaş Kazasında Rüşdiye Mekteplerinin Dağılımı	50
Tablo-12: 1898-1903 Yılları Arasında Ayaş kazasında bulunan Rüşdiye Mekteplerindeki Öğrenci Sayısının Yıllara Göre Dağılımı	50
Tablo-13: 1898-1903 yılları Ayaş Rüşdiyesi sınıflar bazında öğrenci yaş istatistiği	51

Tablo -14:Ayaş Rüşdiye Mektebi muallimleri	54
Tablo-15: 1876-1907 yılları arasında Ayaş Rüşdiye Mektebi birinci sınıf dersleri	56
Tablo-16: 1876-1907 yılları arasında Ayaş Rüşdiye Mektebi ikinci sınıf dersleri	56
Tablo-17: 1876-1907 yılları arasında Ayaş Rüşdiye Mektebi üçüncü sınıf dersleri	56
Tablo-18: Vilayet-i Ankara Salnamelerine Göre Ayaş Kazası Medrese Sayısı	58
Tablo-19: Ayaş Kazası Medreseleri	58
Tablo-20 Ayaş kazalarındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları	60
Tablo:21: Ayaş İlk Erkek Mektebi 1918-1922 seneleri arası öğrenci istatistiği	63
Tablo-22: Ayaş İlk Erkek Mektebi 1918-1922 seneleri arası öğrenci yaş istatistiği	63
Tablo-23: Ayaş İlk Erkek Mektebi 1920 Senesi Dersleri	64
Tablo-24: 1926-1927 Ders Senesinde İlk Mekteplerde Okutulması Kabul Edilen Kitaplar	65
Tablo-25: Köylerde Eğitim Durumu	68
Tablo-26: 1930'lu Yıllara İlişkin İstatistikî Bilgiler	69
Grafik-1: Ayaş Rüşdiyesi sık geçen öğrenci isimleri	52
Grafik-2: Ayaş Rüşdiyesi Veli Profili	52

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası.....	ii
Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu.....	iii
Önsöz.....	iv
Özet.....	v
Summary.....	vi
Kısaltmalar.....	vii
Tablolar ve Grafikler Listesi.....	viii
İçindekiler.....	x
Giriş.....	1
1.Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	1
2.Araştırmanın Yöntem ve Muhtevası.....	1
3.Araştırmanın Kaynakları.....	2
3.1.Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri.....	2
3.2.Ankara Vilayeti Salnameleri.....	3
3.3. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnameleri.....	3
3.4. Maarif Salnameleri.....	4
3.5.Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi Belgeleri.....	4
3.6. Maârif Vekâleti Tebliğler Mecdûası.....	4
4.Ayaş Kazası Tarihçesine Kısa Bir Bakış.....	5
BİRİNCİ BÖLÜM.....	12
OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E EĞİTİM.....	12
1.OSMANLI DEVLETİ'NDE GELENEKSEL EĞİTİM SİSTEMİ.....	12
1.1.Örgün Eğitim.....	12
1.1.1.İlköğretim.....	12

1.1.2.Yüksek Öğretim.....	17
1.1.3.Askerî Eğitim.....	20
1.1.4.Meslekî Eğitim.....	20
1.2.Yaygın Eğitim.....	21
1.2.1.Camiler.....	21
1.2.2.Tekke ve zaviyeler.....	21
1.2.3.Kütüphaneler.....	21
2. OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERNLEŞME DÖNEMİNDE EĞİTİM- ÖĞRETİM FAALİYETLERİ.....	22
2.1. Meşrutiyet Öncesi Dönemde Eğitim Öğretim Faaliyetlerine Kısa Bir Bakış..	22
2.2 Meşrutiyet Döneminde Eğitim Öğretim Faaliyetlerine Kısa Bir Bakış.....	30
3.CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM-ÖĞRETİM DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ.....	31
3.1 1921 Maarif Kongresi.....	32
3.2.Tevhid-i Tedrisat Kanunu.....	33
3.3.Dewey Raporu.....	34
3.4.Köy Öğretmeni Yetiştirme Çalışmaları.....	34
3.5.Harf İnkılâbı ve Millet Mektepleri.....	34
İKİNCİ BÖLÜM.....	36
MODERNLEŞME DÖNEMİNDE AYAŞ KAZASI EĞİTİM KURUMLARI...36	
1. Cumhuriyet Öncesi Ayaş Kazası Eğitim Kurumları.....	36
1.1. Sıbyân mektepleri.....	36
1.2. İbtidâî mektepleri.....	38
1.2.1.Güdül İbtidâî mektebi.....	40
1.2.2. Ayaş İbtidâî mektebi.....	43
1.3.Rüşdiyeler.....	46

1.3.1. Ayaş Rüşdiye Mektebi.....	47
1.4. Medreseler.....	58
1.5. Kütüphane.....	62
1.5.1. Bünyamin Kütüphanesi.....	62
2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ayaş Kazasında Eğitim Kurumları.....	62
2.1. Kaza Merkezinde Eğitim Durumu.....	62
2.1.2. Ayaş İlk Erkek Mektebi.....	62
2.2. Köylerde Eğitim Durumu.....	64
Sonuç.....	71
Bibliyografya.....	74
Ekler.....	82
Özgeçmiş.....	100

GİRİŞ

1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bugüne kadar yapılan araştırmalar incelendiğinde, Ayaş'ta eğitim ve öğretim tarihi ile ilgili kapsamlı bir çalışma olmadığı görülmektedir. Araştırmamızın amacı, modernleşme döneminde Ayaş'ta eğitim kurumları ve eğitim alanında yapılan faaliyetleri tespit etmektir. Zannediyoruz bu çalışma ile Ayaş'ın eğitim öğretim tarihi hakkında ilk kez yeni bazı bilgiler ortaya konmuş olacaktır. Böyle bir çalışma ile, özede Ayaş'ın eğitim tarihiyle ilgili tespitler yapılırken, genelde ise Türk Eğitim Tarihi'ne bazı katkılar sağlanmış olacaktır.

Araştırmamızda dönemin kaynaklarına müracaat edilmiştir. Bu belgeler, bir taraftan Ayaş'ta eğitim ve öğretim hayatına ışık tutarken, diğere taraftan dönemin idari, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatına dair bazı veriler de sunmaktadır.

2.Araştırmanın Yöntem ve Muhtevası

Araştırmanın konusunu oluşturan dönemde Ayaş'taki eğitim-öğretim etkinliklerini ilgilendiren bilgiler Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ankara Vilâyeti Salnameleri, Ankara Maarif Arşivi ve Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü arşivinde bulunan kataloglar, klasörler, dosyalar, defterler taranarak Ayaş kazası ile ilgili bölümler tespit edildi. Bulunan belgelerin transkripsiyonları yapılarak bilgiler tarafımızdan oluşturulan başlıklar altında kronolojik olarak tasnif edildi.

Araştırmanın konusunu kapsayan telif eserler, makaleler, tezler de incelenerek çalışmanın kaynakları toplanmıştır. Tablolar ve grafiklerdeki verilen bilgilerin değerlendirmesi yapılarak açıklamalarda bulunulmuştur. Metin içerisindeki kavramlar yazılırken Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu esas alınmıştır. Belgelerde geçen Hicrî ve Rumî tarihler Miladî tarihe çevrilerek birlikte verilmiştir.

Araştırmanın Ekler kısmında ise dönemin istifade edilen kaynaklarından örnek belgeler ile fotoğraflara yer verilmiştir.

Araştırmamızda, dönemin kaynaklarının bize verdiği imkânlar çerçevesinde konu bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak daha önce yaşanan hükümet binası yangını sebebiyle Ayaş kazasındaki sıbyân mektepleriyle ilgili verilere yeterli düzeyde ulaşamamıştır.

Araştırmamız 1876-1930 yılları arasını kapsamaktadır. Böyle bir sınırlama yapılmasının sebebi, eğitim alanında Türk yenileşme veya modernleşme tarihinin söz konusu zaman diliminde yoğunlaşmış olmasıdır.

3.Araştırmanın Kaynakları

Araştırmamızın ana kaynaklarını; 1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri, 2. Ankara Vilayeti Salnameleri, 3. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnameleri, 4. Maarif Salnameleri 5. Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü arşiv belgeleri 6. Maârif Vekâleti Tebliğler Mecmûası oluşturmaktadır. Bunların dışında, konumuz ile alakalı olabilecek diğer kitap ve makalelerden de yararlanılmıştır.

3.1.Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 1164 numaralı klasörde yer alan Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT) kataloğu, 1873-1922 yıllarını içeren 257.073 adet belgeden oluşmaktadır. Ayaş kazası ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Ayaş kazası eğitimi ile ilgili olan belgeler alınmıştır. Bu belgelerin özetleri tarafımızdan titizlikle yapılmış ve tasnif edilmiştir. Elde edilen belgelerde özellikler Ayaş Mekteb-i Rüşdiyesi ve diğer kurumlar ile ilgili detaylı bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Vilayet ile Nezaret arasında okulların tamiri ve öğretmenlerin maaşları hususunda yazışmalar olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Ankara Vilayeti Salnameleri

Bilindiği üzere, Salname yıllık demektir. Osmanlı salnameleri içerik bakımından yayınlandığı tarihten bir yıl öncesine ait devletin ve vilayetlerin tarihi, coğrafyası, nüfusu, idari, askeri, hukuki teşkilatları ve ekonomik durumu, eğitim yapısıyla ilgili bilgi veren önemli kaynaklardır. Dolayısıyla son dönem Osmanlı Devleti ve şehir tarihi ile ilgili yapılan araştırmalarda (siyasi, askeri, ekonomik, sosyal, idari, teşkilat, diplomasi) gibi konularda titiz ve dikkatli kullanmak şartıyla başvurulması gereken önemli kaynaklar arasındadır¹.

Araştırmamızda, Ankara Vilayeti Salnamelerinden 1288/1871-1325/1907 yıllarını kapsayan, 1289/1872, 1290/1873, 1291/1874, 1293/1876, 1295/1878, 1299/1882, 1308-1309/1891, 1311/1893, 1318/1900, 1320/1902, 1325/1907 tarihli on bir sayıdan faydalanılmıştır.

3.3. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnameleri

Osmanlı devlet salnameleri geleneğinin bir uzantısı olarak, Türkiye Cumhuriyetinin ilanından sonra değişik zamanlarda devlet yıllıkları hazırlanmıştır. Bu cümleden olmak üzere, 1925-1926 yılları arasındaki yeni Türk Devleti'ndeki vekaletler ve müdürlükler ile ilgili bilgilerin yanı sıra, alfabetik sıraya uygun olarak yazılan illerin idari taksimatı, coğrafi özellikleri, nüfus bilgileri, ekonomik, sosyal ve kültürel durumları hakkındaki bilgileri ihtiva eden yıllıkta önemli veriler bulunmaktadır. Söz konusu kaynakta yer alan, hem Türkiye genelindeki hem de Ankara'daki eğitimin durumu ile ilgili istatistiki bilgilerden yararlandık.

¹ İlhan PALALI, "Osmanlı Salnameleri ve Tarih Araştırmalarındaki Kaynak Değeri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.*, 23 (2010/Ocak-Haziran), 1-14.

3.4. Maarif Salnameleri

1898-1903 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde eğitim ile ilgili bilgileri içeren Maarif Salnameleri 5 Def'a dan oluşmaktadır. Bu salnamelerin içerisinde Osmanlı Devleti'ndeki ilk, orta ve yüksek mektepler, bu mekteplerde okutulacak dersler ve müfredat programı gibi bilgiler yer almaktadır. Bu bağlamda başta iptidai olmak üzere rüştiye ve idadiye mekteplerinde okutulacak dersler ve ders sayıları ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Araştırmamızın konusunu teşkil eden Ayaş ibtidâî, rüşdî ve idâdî mektepleri ile ilgili tespit ve analizlerde söz konusu kaynaktan faydalanılmıştır.

3.5. Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşiv Belgeleri

İncelemelerimiz esnasında Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşiv Belgeleri arasında kazada bulunan farklı eğitim kurumlarına ait karton kapaklı bir dosya içerisinde 1898-1903 yıllarını kapsayan rik'a hattıyla yazılmış İmtihân-ı Umûmî Cetvellerine ulaştık. Cetvellerin bir bölümü tahrip olmuştur ve bazılarında da eksiklikler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra İmtihân-ı Umûmî Cetvelleri sayesinde kazadaki eğitim kurumlarında okutulan dersleri, öğrenci istatistiğini, öğrencilerin yaş durumunu vb. bilgileri tespit ettik.

3.6. Maârif Vekâleti Tebliğler Mecmûası

Bu mecmûalarda Türkiye Cumhuriyeti'nin 1926 - 1928 yılları arasında eğitim öğretim konularındaki uygulamalarına dair ta'lîmât-nâmeler, ta'yînler, kanunlar, raporlar, projeler, okullar, öğretmenler, dersler, kitaplar gibi bilgiler yer almaktadır.

Araştırmamızın ikinci bölümünde mecmûalardan 1926-1927 ders senesinde ilk mekteplerde okutulması kabul edilen kitaplar hususunda faydalandık.

4.Ayaş Kazası Tarihçesine Kısa Bir Bakış

-Ayaş Kazası ve Ayaş Adı

Bugün Ankara iline bağlı ilçe olan Ayaş'ın ne zaman kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ayaş, M.Ö. 2000 yılından itibaren Asurlar, Hititler, Frigler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler ve Galatlar'ın hâkimiyet alanları içinde kalmıştır². Roma imparatorluğu ikiye parçalanınca Ayaş Doğu Roma imparatorluğunun egemenliği altında kalmıştır³.

Ayaş'ın eski dönemlerin piskoposluk merkezlerinden biri olan Mnizos'un (Minizos) devamı olduğu kabul edilir. Mnizos, İstanbul'dan Ankara'ya Ankara'dan Bağdat'a uzanan büyük yol üzerinde kurulmuştur⁴. Mnizos kelimesinin Grek asıllı olması şehirin Grekler tarafından kurulmuş olduğunu düşündürmektedir⁵.

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türkler Anadolu'nun büyük bir kısmını kısa zaman içerisinde ele geçirmişlerdir⁶. Ayaş 1073'te Selçuklu Türkleri'nin eline geçti⁷. Süleyman Bey komutasındaki Selçuklu ordusu Doğu ve Batı ülkeleri arasında köprü görevi gören Mnizos'u fethederek, buraya Ayaş Oymağı' nı yerleştirmiştir⁸.

Ayaş Oymağı:

“Yüz çadırdan ibaret olan Ayaş Aşireti, Akdeniz sahilinde Mersin ve Silifke'de Kızılkulesi civarında (Kızılviran, Artıklı, Kabaşa, Çavdarlı, Kızılbaş, Paşabeyli, Çukur) adlarıyla anılan köylerde çadırlarda ve damlarda kışlayan bir oymaktır. Bu oymağın yaylası Pınarbaşı mevkisidir. Aşiretin 790 nüfusu vardır. Buldukları yayla Bulgar dağının en mümtaz yaylalarından biridir. Bu

² Afif Erzen , *İlkçağlarda Ankara*, Ankara 1946, s. 9-10

³ *Yurt Ansiklopedisi* : Türkiye, il il, dünü, bugünü, yarını, İstanbul 1986, C. 1, s. 576-577.

⁴ *Ayaş dergisi* , yıl 1 sayı 1, s. 8-9.

⁵ Mehmet Aldan , *Türlü Yönleriyle Ayaş*, Ayyıldız matbaası, Ankara 1965, s. 18.

⁶ Yaşar Yücel, ve Ali Sevim, *Türkiye Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.102.

⁷ *Yurt Ansiklopedisi*: Türkiye, il il, dünü, bugünü, yarını, İstanbul 1986, C.1, s. 212.

⁸ *Tarihi İpek Yolu Üzerinde Parlak Aydınlik Gece Ayaş*, Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü , s. 2-15.

yaylanın etrafı Göktepe, Kelteci aşireti; Göknal ve Göveri köyleri ahalesinin yaylaları ile çevrilmiştir”⁹.

Selçuklu Türkleri buraya geldiklerinde hem şifalı suyu hem de savunması kolay olduğu için Karakaya mevkesine yerleşmiş ve bir kale ile kaplıca inşa etmişlerdir. Ayaş bir Türkmen oymağı adı olup, Oğuz Türklerinin Bozok kolu, Gün Han oğulları, Bayat boyu ,Barak obasına bağlı bir oymaktır¹⁰.

Ayaş (Ayas), Özümkçe bir isimdir. “Parlak, aydınlık gece” anlamına gelmektedir. Ay kelimesine “As”, “Az” ve “Aş” takılarının eklenmesi ile Ayas, Ayaz, Ayaş isimleri türetilmiştir¹¹.

“XIV. yüzyıl kaynaklarına göre tespit edilen 890 Oğuz boyu adı taşıyan köyden 49 tanesinin Ankara ve çevresinde olduğu bilinmektedir. Köylerden Kayı, Bayad, Yazır, Döger, Dodurga, Avşar, Kızık, Bayındır, Peçenek, Çavundur, Çepni, Eymür, Ala-Yuntlu, Yüreğir, İğdir, Yıva ve Kınık olmak üzere 18 Oğuz boyu bu çevrede tespit edilmiştir. 24 Oğuz boyunun adının Ankara ve çevresinde olması çeşitli Oğuz boylarının bu bölgeye yerleşmiş olduğunu kanıtlamaktadır”¹².

Ayaş’a resmi belgelerde ilk olarak 1462 tarihli Ankara Tahrir Defteri’nin vakıf kayıtlarında rastlanır¹³.

- Defter-i Hakani Kayıtlarına Göre Ayaş

1571 tarihinde Ayaş’a bağlı köyler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir¹⁴:

⁹ Ali Rıza Yalçın , *Cenupta Türkmen Oymakları*, 2.kısım, Ankara 1993 s. 24.

¹⁰ *Tarihi İpek yolu Üzerinde Parlak Aydınlık Gece Ayaş*, Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, s. 3

¹¹ Besim Atalay, *Divanü Lügatit Türk tercümesi*, Ankara 1988, C. 1, s. 123.

¹² Faruk Sümer, *Oğuzlar Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanlar*, Ankara 1972, s. 423.

¹³ *Yurt Ansiklopedisi: Türkiye, il il, dünü, bugünü, yarını*, İstanbul 1986,C.1, s. 576.

¹⁴ *979 tarihli Ankara livası mufassal defteri*, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no:74, s. 270-294.

Tablo-1: 1571 Tarihli Ankara Livası Mufassal Defterinde Kayıtlı Ayaş Köyleri

Ayaş'a Bağlı Köylerin Adı
Yarımca Afşar
Başbereket
Tiske
Arıklar
Ortabereket
Zaviyebereket
İlhan
Karaviran Salçık
Çukurviran
Yüreğil
Kerç
Boyalı Afşar
Uluçanlı
Keçülü
Musa
Ilıca
Aktepe
Özler
Salih
Yenice İncepeit
Kalta
Bayram
Kabaca
Alpagut
Kınık
Kayı
Çukurviran
Yalak
Uruş
Karkın
Oltan
Karacaviran
Çimderdivanı
Yoğunpelit
Yukarı Dereli
Aşağı Dereli
Oğuzçayırı
Dedezaviyesi

Çağa
Karaviran
Kızık
Otacı
Boyalı
Yellü Kızık
Dortuluk
Resulgazi Çiftliğ

Ayaş'a bağlı köylerden büyük bir kısmı varlıklarını ve adlarını bugüne kadar koruyabilmiştir.

1864 (H. 1281) tarihli Vilayet Nizamnamesi idari düzenlemelerde yenilikler getirmiştir. Buna göre memleket vilayetlere, vilayetler livalara, livalar da kazalara ayrılmış, Ankara livası da vilayet olmuştur¹⁵.

Ankara vilayeti, Ankara, Bozok ve Kayseri livalarından oluşmakta ve Ankara livasına; Ankara, Ayaş, Beypazarı, Haymana, Akköprü, Sivrihisar Keskin ve Kalecik kazaları bağlı bulunmaktadır.

-Seyahatnamelere ve Diğer Eserlere Göre Ayaş

Resmi kayıtlar dışında seyahatnameler ve diğer eserlerde Ayaş ile ilgili bilgilere rastlanmıştır:

“Ayaş Engürüden garbde şahrah üzere bir mamur kasabadır. Beypazarı bundan garbe düşer. Yerköy cenuba, Güdül şimale düşer. Ayaş ve Yerköy ve Güdül birbirlerine karibdir ve Ayaş kazasına tabidir ve Ayaş'tan Beypazarı tarafında bir ılıca ve içme vardır. Suyu begayet hastalara nafi'dir”¹⁶.

“Ayaş Engürü sancağı hakkında Hameyn evkafıdır. Darüssaade Ağası tarafından zaptolunur yüzelli akçeli kazadır. Kalesi haraptır. Kethüda yeri vardır. Bin hane, on mihrabdır. Çarşı içindeki cami ve mescid ve han ve hamamları, hünkar hamamı sü-k-i muhtasarı müferrihtir. Cabece bağ ve bahçesi vardır. Lakin dere ve tepeli yerde vaki olmakla havası sakilcedir. Amma şehri

¹⁵ Mehmet Aldan, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁶ Katip Çelebi, *Cihannüma (yazma)*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Ankara 2009, s. 779.

mamur ve cevanib-i erbaası bayırlıdır. Emirdede ziyaretiyle karşı batı tarafındaki dağ üzerinde Şeyh Buhari ziyareti vardır”¹⁷.

“Ayaş şehrinin Beypazarı’ndan mesafesi 42 kilometredir. Biri bir tahta köprüden ve diğeri bir geçit yerinden olmak üzere Sakarya nehrinden iki defa geçilir. Ayaş kasabası yüksekçe bir dağın yamacındadır. Tiftik ticareti bu kasabadan başlar .Fakat tiftiği Ankara’nınki kadar ince değildir. Keçi ve büyük kuyruklu koyun sürüleri pek çoktur. Buranın denizden irtifaası 720 metredir. Kışı şiddetlidir. Ekseri senelerde karlar birkaç hafta yerde kalır. Voyvodanın verdiği bilgiye göre: Ayaş’ta 5000 ev ve 2500 nüfus vardır. Ayaş’ın Ankara’dan mesafesi 54 kilometredir. Yol oldukça yüksek ve ağaçsız bir boyundan aşarak büyük bir düzlüğe ulaşır. Bu havalinin bilhassa çobanları arasında Fransa’nın köylü simalarını hatırlatanlara rastlanır; kumral sakallar az olmadığı gibi başlarının şekli de Türkmenlerinkinden daha yuvarlaktır. Eski golualıların hatırası, ahali arasından büsbütün silinmiş olmakla beraber memleketin okur yazar sınıfında hala yaşamaktadır. Hacı Bayram ailesi vaktiyle memleketi idare etmiş olan prenslerin soyundan olduklarını iftiharla söylerler. Yolun yarısında çayın kenarındaki ufak bir kahvede durulur. Biraz sonra ufukta uzun ve yalçın bir kayalığın belirdiği görülür ki bu, şehre hakim olan Ankara kalesidir”¹⁸.

“Ayaş, Osmanlı imparatorluğu zamanında coğrafi ve idari durumunun kendisine sağladığı imkanlardan faydalanarak ekonomik, kültürel ve sosyal yönlerden hissedilir bir gelişme kaydetmiş ve bunun bir sonucu olarak ilimde, sanatta ve devlet idaresinde önemli kişiler yetiştirmiştir”¹⁹.

-Ayaş Tarihi Eserleri

Tarih boyunca birçok medeniyeti barındıran Ayaş, İpek yolu üzerinde, şifalı sıcak suları geleneksel cumbalı evlerle bezenmiş daracık sokakları, meydanlardaki çeşme ve camileriyle ünlüdür.

¹⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, (haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), İstanbul, 2003, C.2, s. 456.

¹⁸ Mehmet Aldan, *a.g.e.*, s. 30-31.

¹⁹ Mehmet Aldan, *a.g.e.*, s.31.

Diğer yapılar²⁰ :

“Kırkepler: Selçuklarının Ayaş’a geldikten sonra hem şifalı suyu kullanmak hem de müdaafası kolay olduğundan yerleştikleri yapıdır.

Karakaya Kaplıcaları: “Kırkepler” olarak anılan yapının yanında bulunan kaplıca “çifte hamam” olarak yapılmıştır. Üç kubbe ile örtülü olan bu yapıda bayanlar ve erkekler için ayrı bölümler oluşturulmuştur. Şifalı suya sahip bir Selçuklu yapısıdır. Felç, kemik hastalıkları, romatizma ve cilt hastalıkları gibi birçok hastalığın tedavisinde kullanılmaktadır.

Eski Camii (Ulucamii): 1297 yılında Selçuklular döneminde yapılmıştır. Cumhuriyet meydanında yer almaktadır. Beden duvarları taş olarak inşa edilen yapıda bazı kısımlarda ahşap kullanılmıştır. Cami minberinde yer alan geometrik desenler ve bitki süslemeleri ile Türk ahşap sanatı açısından önemli bir eserdir.

Karakaya (Killik) Camiisi: Kitabesine göre Elhaç Veli Bin tarafından 1560 yılında yaptırılmıştır. Hacı Veli mahallesinde bulunmaktadır. Dikdörtgen plan üzerine oturtulmuştur. Cami moloz taş kullanılarak inşa edilmiştir.

Bünyamin Camii: Bünyamin Ayaşî’nin ölümünden sonra adına yaptırılan camidir. 16.yy sonlarında inşa edilmiştir. Derviş İmam Mahallesi’nde Şeyh Bünyamin’in türbesi bulunmaktadır.

Hünkar Hamamı: Çarşı içinde Eski Camiye yakın bir yerde inşa edilmiştir.

Paşa Hamamı: Osmanlı dönemine ait bir yapıdır. 15.yy’da yapılmıştır. Sekizgen planlı ve kubbelidir”.

²⁰ Tarihi İpek Yolu Üzerinde Parlak Aydınlık Gece Ayaş , Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, s. 2-15.

Ayrıca, Şeyh Zekeriya Türbesi, Şemsi Dede Türbesi, Değnekli Dede Türbesi, Toprak Dede Türbesi, Um Um Dede Türbesi, Sıtma Dedesi Türbesi, Göz Pınarı Dedesi Türbesi, Akkaya Dede Türbesi bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E EĞİTİM

1.OSMANLI DEVLETİ'NDE GELENEKSEL EĞİTİM SİSTEMİ

Osmanlı devleti kendisinden önceki Türk Devletlerinin eğitim anlayışına yenilikler katarak kendisine has bir eğitim sistemi oluşturmuştur. Selçuklu Devleti'nde kurulmaya başlayan okul sistemi, Osmanlı Devleti'nde en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Osmanlı Devleti fethettiği yerlerde öncelikle halkın ihtiyaçları için cami, mektep ve medreseler inşa etmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde geleneksel eğitim sistemi şu kademelerden oluşmuştur:

1.1.Örgün Eğitim

1.1.1.İlköğretim

- Sıbyân mektepleri

Osmanlı Devleti'nin ilköğretim kademesindeki okullarına “sıbyân mektebi” veya “mahalle mektebi” denilmektedir. “Sıbyân” kelimesi Arapça'da “çocuk” demek olan “sabi” kelimesinin çoğulu “çocuklar” anlamına gelmektedir²¹. Mektep kelimesi ise “yazı yazılan yer” anlamına gelen “ketebe” kelimesinden türetilmiştir. Sıbyân mektepleri mahalle aralarında taş ya da ahşap kullanılarak yapılan yapılarda eğitim verirdi. Bu sebeple bu mekteplere “mahalle mektebi” ya da “taş mektep” de denilirdi²². Ayrıca bu okullara “dârü't-ta'lim” ,“mektephane”, “muallimhane” veya “dârü'l-ilm” de deniliyordu²³. Bu mektepler hemen hemen her mahallede mevcuttu.

“Sıbyân mektepleri en yaygın, en eski eğitim kurumlarıdır. Sıbyân mekteplerinin tarihinin ve başlangıcının nereye dayandığı tam olarak

²¹ Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1959, s. 42.

²² Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C.I-II , İstanbul 1977, s. 83.

²³ Faik Reşit Unat , *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 6.

bilinmemektedir. Ancak “hoca” ve “mektep” sözcükleri Türklerin Anadolu’ya ilk geldikleri yıllardan beri kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu kelimelerin Anadolu da yaşayan eski uygarlıklardan da gelmiş olması bir ihtimaldir”²⁴.

“Mektep binaları çoğunlukla tek odalı, kare veya dörtgen planlı olarak yapılırdı. Bazen dersane olarak kullanılan odanın yanında, okulun öğretmeni ve kalfasına ayrılmış bir küçük oda bulunurdu. Binanın bir yönü sokağa bakar, diğer tarafı çok defa küçük bir bahçeye açılırdı. Burada çeşme, tuvalet ve depo gibi hizmet mekanları bulunurdu”²⁵.

Öğrencilerin ders gördükleri oda binanın yukarı katına yapılırdı. Bu kata birkaç basamak merdivenle çıkılırdı. Bunun sebebi öğrencilerin rutubet kapıp hasta olmasını engellemektir²⁶.

Sıbyân mekteplerinin belirli bir yönetmeliği ve programı yoktu. Bu kurumlar; okuma yazma öğretmek, namaz kılma usullerini öğretmek, namazda okunacak ayet ve duaları öğretmek, Kuran okumak, gibi amaçlarla kurulmuştur. Sıbyân mekteplerinde Elifbâ, Kur’ân, İlm-i hâl, Tecvîd, Türkçe Ahlâk Risaleleri, Türkçe ve Hat dersleri okutulmuştur²⁷.

Sıbyân mekteplerine genellikle 5-6 yaşlarında başlanırdı. Ama bu yaş kesin bir yaş sınırı değildi ve çocuklar mektebe her zaman başlayabilirlerdi. Sıbyân mekteplerine başlama bir törene bağlı idi. Özellikle maddi durumu iyi olan aileler bu törene çok önem verirdi. Öğrenciler, “amin alayı” da denilen “bed-i besmele cemiyeti” töreni ile okula başlardı. Bu tören hocanın, mektep ve mahalle çocuklarının katıldığı ilahili, yürüyüşlü bir törendir²⁸.

²⁴ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İstanbul 1991 ,s. 12.

²⁵ Kerim Sarıçelik, *Konya’da Modern Eğitim Kurumları (1869-1919)*, Konya 2010, s. 6.

²⁶ Hasan Ali Koçer, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu*, Ankara 1987, s. 9.

²⁷ Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, s. 57

²⁸ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem A yayıncılık, Ankara 2005, s. 79.

Sıbyân mektepleri, devletin parlak dönemlerinde zamanın ihtiyaçlarına cevap vermekle birlikte zamanla değişen şartlara ayak uyduramamış ve işlevlerini de yitirmiştir²⁹.

Sıbyân mekteplerinin ıslah edilmesinin gerekliliği ancak 19. yüzyıla gelindiğinde anlaşılmıştır. Sıbyan mekteplerinin ıslahı konusunda ilk girişimi II. Mahmud başlatmıştır. II. Mahmud'un 1824 yılında yayınladığı "Talîm-i Sıbyân" hakkındaki ferman ile ilköğretim İstanbul'da zorunlu olmuştur. Tanzimat döneminde ise ilk girişim Sultan Abdülmecit tarafından yapılmıştır. 1847'de sıbyân mektepleri ile ilgili bir talimatname yayınlanmıştır. Bu talimatname hocalara rehber olması için hazırlanmıştır. 1857'de Maârif Nezareti'nin kurulmasıyla sıbyan mekteplerinin ıslahı yeniden ele alınsa da uygulamaya geçirilmesi 1863 yılını bulmuştur³⁰.

Osmanlı eğitim sisteminin düzenlenmesi ile ilgili en önemli adım 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesidir.

"Nizâmnamede sıbyân mektepleriyle ilgili maddeler şunlardır³¹;

- Her mahalle ve köyde bir sıbyan mektebi bulunacak.
- Sıbyân mekteplerinin inşa, tamir ve öğretmen maaşları mektebin bulunduğu mahalle ve köy halkı tarafından karşılanacaktır.
- Sıbyân mekteplerinin tahsil süresi 4 yıldır.
- Bir mahalle veya köyde iki sıbyan mektebi varsa biri kız öğrencilere diğeri erkek öğrencilere ayrılacak.
- Mektebe devam mecburiyeti erkek öğrenciler için 6-10; kız öğrenciler için 7-11 yaş aralığıdır.

²⁹ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 57.

³⁰ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 60-62.

³¹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, İstanbul 2014, s.103-104.

- Bir mahalle veya köyde sıbyan mektebine gidecek ne kadar kız ve erkek öğrenci varsa bu öğrencilerin isimleri ile ailelerinin isimleri bir deftere yazılacaktır.

-Defterde yazılı isimlerden çocuğunu mektebe göndermeyen aileler için para cezası uygulanacaktır.

-Sıbyan mektebini bitiren öğrenciler şehadetname ile rüşdiye mektebine devam edebilirler.

-Mekteplerde öğretmenlik yapacak kişilerin Osmanlı tebaasından ve Dârümuallimîn mezunu olması şarttır.

-Mektebin Nizâmnâmesine uymayan öğretmenler cezalandırılır veya işten atılır.

- Sıbyan mekteplerinde usul-i cedide, elifba, Kur'an-ı Kerim, Tevcid, Yazı talimi, Muhtasar fenn-i hesab, Muhtasar tarih-i Osmanî, Muhtasar coğrafya ve risale dersleri okutulacaktır. Gayrimüslim tebaaya ait sıbyan mekteplerinde din dersleri yerine kendi dinlerine ait dersler diğer dersler ise kendi lisanlarıyla okutulacaktır”.

1871 yılında Selim Sabit'in "Rehnürna-yı Muallimin-i Sıbyân" adlı eseri ile usül-ı cedide adlı öğretim programı kabul edilmiştir. Bu programın kabul edilmesiyle, aynı tipte iki mektep ortaya çıktı. Birincisi geleneksel tarzda eğitime devam eden sıbyân mektepleri iken; ikincisi ibtidâî mektepler olmuştur³².

³² Recai Doğan, “ II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketlerinde Din Eğitim-Öğretimi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 38, S. 1, s. 386.

- İbtidâî Mektepler

Yukarıda da belirtildiği gibi zamanla ibtidâî adı verilen mekteplerin açılması düşünülmüştür. Var olan sıbyân mektepleri de “usul- i cedîde” ile eğitim veren mektepler haline getirilmiştir³³.

Usul-i Cedid; “Osmanlı eğitim sisteminde geleneksel öğretim yöntemi ve araç-gereçleri bir kenara bırakıp, modern ve etkili öğretim yöntemleri ile araç-gereçleri benimsemek anlamına gelmektedir. Ancak sadece bununla yetinilmeyip okulların fiziki ve sağlık durumlarının iyileştirilmesini de kapsamaktadır”³⁴.

Selim Sabit Efendi okumada yeni bir yöntem ortaya koymuştur. Buna göre geleneksel okuma yöntemi olan ve kelimelerin uzun uzun hecelenerek okunmasını sağlayan “usul-i tehecci” yerine seslerin doğrudan okutulması esasına dayanan “usul-i savtiye” denilen bir yöntem kullanılacaktı. Selim Sabit Efendi’nin tavsiyeleri yeni açılan birçok okulda uygulanmaya çalışılmış ve başarılı sonuçlarda alınmıştır. Bunun üzerine bu uygulama devlet politikası olarak benimsenmiş ve yeni yöntemi uygulayan okulların sayısı artırılarak bu okullara mektep-i ibtidâî adı verilmesi kararlaştırılmıştır³⁵.

1873 yılında İstanbul’da Nur-ı Osmaniye Cami içindeki binada ilk ibtidâî mektebi açılmıştır³⁶. Bu mektebin amacı okullarda yeni uygulanan yöntemi göstermekti³⁷. Bu mektepten sonra, yeni mekteplerin açılması ile birlikte İstanbul’da ibtidâî mekteplerinin sayısı 1876’da altıya ulaşmıştır³⁸.

Zamanla "Usul-i Cedide" tartışması başlamıştır. Bu yöntemi hemen kabul edenler olduğu gibi tepki gösterenler de olmuştur. İbtidâî mektepleri 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kapatılmıştır.

³³ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 67.

³⁴ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 21.

³⁵ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 22-23.

³⁶ Yahya Akyüz “Cumhuriyet’e Gelineye Kadar İlköğretimin Tarihçesine Kısa Bir Bakış”, *Türkiye’de İlköğretimin (Dünü, Bugünü, Yarını)*, MEB, İstanbul 2003, s. 9.

³⁷ Osman Nuri Ergin, *a.g.e.*, s. 468.

³⁸ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 72.

1.1.2. Yüksek Öğretim

-Medreseler

Medresenin birçok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

“Medrese, sözlükte “okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek” anlamına gelen “derase” kökünden gelir”³⁹.

“Medrese, “talebinin ilim öğrendiği mekan” anlamında olup, kademe olarak sıbyân mektebinin üzerinde eğitim ve öğretim yapılan kurumlara verilen isimdir”⁴⁰.

Osmanlı Devleti medreselere büyük önem vermiş ve fethettiği her yere ilk olarak medrese inşa ettirmiştir.

Osmanlı Devleti zamanında ilk medrese Orhan Gazi tarafından kurulan ve İznik Orhaniyesi olarak bilinen medresedir⁴¹. Daha sonra Orhan Gazi, Bursa'nın fethinden sonra Manastır Medresesi olarak bilinen medreseyi kurmuştur⁴².

Osmanlı medreselerinde en büyük teşkilatlanma Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılan teşkilatlanma sistemidir. Fatih Sultan Mehmet önce “Medaris-i Semaniye” daha sonra ise “Sahn-ı Seman” ismi verilen medreseyi inşa ettirmiştir⁴³. Bu medreseye öğrenci hazırlamak için de Tetimme medreselerini kurdu.

Kanuni Sultan Süleyman ise Süleymaniye medreselerini inşa ettirmiştir⁴⁴. Bu medreselerde Hadîs, Usul-î Hadîs, Tıb, Tabiiyat, Riyaziyat ve Heyet dersleri vardı⁴⁵.

³⁹ Nebi Bozkurt “Medrese” *DİA.*, C. 28, s. 323.

⁴⁰ Cahit Baltacı, *XV. ve XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 25.

⁴¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı*, Ankara 1965, s. 1.

⁴² Mehmet İpşirli, “Medrese”, *DİA.*, C. 28, s. 327.

⁴³ Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s. 5.

⁴⁴ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 67.

⁴⁵ Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s.5.

Medreselerin belirlenmiş belli bir süreleri yoktu. Ders anlatma, tartışma yöntemleri de uygulanmakla beraber ezberciliğe dayanıyordu. Medrese öğrencileri için softa, danışmend gibi terimler kullanılırdı. Öğrenci sayısı genellikle 20-30'u geçmezdi. Hoca-öğrenci ilişkileri saygı ve itaate dayanıyordu. Kitaplar ve öğretim dili Arapça idi⁴⁶.

Medreseler 16. yüzyılın sonuna kadar düzenli bir eğitim kurumu olarak varlığını sürdürmekteydi ancak 16. yüzyılın sonlarına doğru bozulmaya başlamıştır.

Medreselerin bozulma nedenleri⁴⁷:

- Devletin çeşitli kurumlarında bozulmaların başlaması,
- Rüşvet, iltimas, adam kayırmaların başlaması,
- Her şeyin temelinde dinin aranması
- Siyasetin bilim anlayışını baskı altında tutması
- Batı'nın gerisinde kalınması
- Müdürlüğe atanma yönteminin bozulması

Çağın gerisinde kalarak işlevlerini yitirmiş olmalarına rağmen Osmanlı eğitim sistemi içerisinde önemli bir yer teşkil eden medreseler, varlıklarını Cumhuriyet döneminde ilan edilen Tevhid-i Tedrisat Kanununa kadar korumuşlardır.

-Enderun Mektebi

Enderun Mektebi, devletin askeri ve mülki yönetici ihtiyacını karşılamak için üzere kurulan okuldur⁴⁸.

⁴⁶ Yahya Akyüz , *a.g.e.*, s.67.

⁴⁷ Yahya Akyüz , *a.g.e.*, s. 81-87.

⁴⁸ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı* , İstanbul 2004, s. 113.

Enderun Mektebi'nin kuruluşu hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden birincisine göre Enderun Mektebi II. Murad tarafından⁴⁹ ikincisine göre de Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulmuştur. Enderun Mektebi'nin II. Murad tarafından kurulduğu yaygın olarak kabul edilen görüştür⁵⁰.

Enderun mektebinin kaynağı savaştan elde edilen esirler ve devşirme usulü ile toplanan çocuklardı. Bu çocuklar öncelikle Müslüman Türk ailelerin yanına verilir, orada Türk gelenek ve göreneklerini, İslami kuralları, Türkçe'yi öğrenirler daha sonra da Acemi Ocağı'na teslim edilirdi⁵¹.

Enderun mektebinde üç amaç güdülmüyordu⁵²:

- Saray işlerini öğrenmek,
- Dini eğitim görmek
- Yeteneğe göre eğitim almak.

Enderun Mektebi hiyerarşik bir şekilde düzenlenmiş odalardan oluşmaktadır. "Bu odalar⁵³:

- 1.Küçük oda
- 2.Büyük oda
- 3.Doğancılar odası
- 4.Seferli odası
- 5.Kiler odası

⁴⁹ Ülker Akkutay, *Enderun Mektebi*, Ankara 1984, s. 63.

⁵⁰ İsmail Hakkı Baykal, *Enderun Mektebi*, C. I, İstanbul 1953, s. 5.

⁵¹ Ünal Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.1/3, Ekim 2008, s. 361.

⁵² Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s.97.

⁵³ Muhammet Mustafa Ünlü, "Enderun ve Sanat Eğitimi", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 2018 C .6, S.14 / s. 141-150.

6. Hazine odası

7.Has oda”.

XVII. yüzyılda, medreselerde olduğu gibi mevcut usullere aykırı olarak birtakım kişilerin mektebe alınması, birtakım kayırmaların başlaması, yeni ihtiyaçlara cevap verilememesi vb. nedenlerde dolayı Enderun mektebi de ilk konumunu koruyamamıştır. Daha sonra Enderun mektebi de tarihe karışmıştır

1.1.3.Askeri Eğitim

-Acemi Oğlanlar Ocağı

Yeniçeri ocağına asker yetiştirmek için kurulan Acemi Oğlanlar ocağı I. Murat zamanında kuruldu. Süleyman Paşa zamanında savaşta esir alınan Hristiyan çocuklar 2 akçe yevmiye ile Rumeli’deki savaşlara gönderilmiştir⁵⁴. Bu esir alınan çocuklar Anadolu’da Türk ailelerinin yanında kısa bir eğitimden geçirildikten sonra Acemi oğlanlar ocağına alınıyordu. Buradan da yetenekli öğrenciler Enderun mektebine gönderilip diğerleri Yeniçeri ocağına gönderilirdi⁵⁵.

1.1.4. Mesleki Eğitim

- Ahi teşkilatı

Ahi teşkilatı Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde önemli rol oynamıştır. Bu teşkilat hakkında birçok araştırma yapılmasına rağmen teşkilatın kuruluşu hakkında kesin bilgilere ulaşılamamaktadır. 13.yüzyılda Kırşehir’de yaşayan Ahi Evran, Ahiliğin kurucusu kabul edilir. Ahilik, esnaf, usta, kalfa ve çırakları içine alan dayanışmalarını, mesleklerini dürüstlikle yapmalarını ayrıca eğitilmelerini amaçlayan bir teşkilattir. Teşkilatın

⁵⁴ Yusuf Halaçoğlu, *14.-17.Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 2014, s. 36.

⁵⁵ Osman Nuri Ergin, *a.g.e.*, s. 31.

öğreticilerine muallim, ahi, pir denilirdi. Dinin esasları, okuma-yazma, terbiye, ilahi, şiir öğretilirdi⁵⁶.

Ahilik, Osmanlı Devletinin kurulup gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

1.2. Yaygın Eğitim

Yaygın eğitim kurumları vâkıflar tarafından yürütülmüştür.

1. 2.1. Camiler

Camilerin eğitim ve öğretim yeri olarak kullanılması geleneği eskiden beri süregelen bir uygulama olmuştur. Camilerde mekteplerde olduğu gibi sık sık ders yapılırdı. Hatta bu derslere cami dersleri adı verilirdi Halkı bir mesele karşısında bilinçlendirmek için de yine camiler tercih edilirdi⁵⁷.

1. 2.2. Tekke ve Zaviyeler

Tekkeler, tarikat mensuplarının , dil, din, sanat, felsefe, spor vb. gibi alanlarda halkı yetiştirmesi için kurulan “Halk Okulları” niteliğinde bir kurumdur⁵⁸. Tekkelerin küçüklerine ise “Zaviye” adı verilirdi⁵⁹.

1.2.3. Kütüphaneler

Kütüphaneler halkın okuma ihtiyacını karşılayan yaygın eğitim kurumlarından biridir.

⁵⁶ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 52.

⁵⁷ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 50-55.

⁵⁸ Baha Tanman, Sevgi Parlak, “Tekke” *DİA.*, C. 40 ,s. 371.

⁵⁹ Baha Tanman, Sevgi Parlak , *a.g.m.*, s. 371.

2.OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERNLEŞME DÖNEMİNDE EĞİTİM-ÖĞRETİM FAALİYETLERİ

2.1. Meşrutiyet Öncesi Dönemde Eğitim Öğretim Faaliyetlerine Kısa Bir Bakış

-Lale Devri (1718-1730)

1718-1730 tarihleri arasında III. Ahmet'in saltanatı ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadareti zamanında geçen dönem Lale devri olarak adlandırılmaktadır.

Batı'daki gelişmeleri daha yakından takip etmek adına ilk girişim Lale Devri'nde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti ilk olarak Viyana'ya elçi göndermiş, ardından 1721'de Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'yi Avrupa'daki gelişmeleri gözlemleyip rapor hazırlaması için Paris'e göndermiştir⁶⁰.

28 Çelebi Mehmet ve oğlu Sait Efendi Avrupa'daki eğitime dair araçları öğrenmekle görevlendirilmişti. Sait Efendi'nin gittiği yerde dikkatini ilk çeken matbaa makineleri olmuştur⁶¹. 1727'de padişahın fermanı ile İstanbul'da Türk matbaasının kurulmasına izin çıkmış oldu⁶².

28 Eylül 1730 tarihinde ayaklanma çıktı. Ayaklanmayı başlatanlar dört kişinin kendilerine teslim edilmesini istedi. Bu listede Sadrazam İbrahim Paşa, Şeyhülislam Abdullah Efendi, Mehmet ve Mustafa Paşalar vardı. Padişah III. Ahmet, bu isteği yerine getirdi. Fakat daha sonra Sultan III. Ahmet tahttan çekilmiştir⁶³.

⁶⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş yayınları, Ankara 2009, s. 65.

⁶¹ Enver Ziya Karal, "Tanzimattan evvel garplılaşıma hareketleri", *Maarif Vekaleti*, İstanbul 1940, s. 13-30.

⁶² Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 72.

⁶³ Korel Haksun, *Tarihten Notlar (1-2)*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2004 , s. 175-176.

-I. Mahmut Dönemi (1730-1754)

III. Ahmet, ilk olarak Patrona Halil İsyanının elebaşlarını yok etmiştir. Daha sonra da yenilik çalışmalarına başlamıştır.

Batı tarzında eğitim veren ilk kurum olan “Hendesehâne” 1734’de Sadrazam Topal Osman Paşa’nın emriyle, Humbaracı Ahmed Paşa (Comte de Bonneval) tarafından açılmıştır⁶⁴.

Comte de Bonneval Osmanlı devletinin hizmetine girmiş ve Müslüman olmuştur. I. Mahmut Bonneval’e “Beylerbeyi” ünvanı vermiştir. Müslüman olan Bonneval Ahmet adını alarak Batı tarzında bir topçu (Humbaracı) ocağı kurmak üzere görevlendirildi⁶⁵. Bundan sonra da “Humbaracı Ahmet Paşa” adıyla anılmaya başlandı

1754 yılında I. Mahmud vefat etmiştir. İslahatlar kısa bir duraklama döneminde girse de bu durum uzun sürmemiştir

-III. Mustafa Dönemi (1757–1774)

Bu dönemde ıslahat hareketine yardımcı olması için Baron De Totte adında bir danışman getirildi⁶⁶. Baron De Totte da tıpkı Comte De Bonneval gibi topçulukta uzmandı.

-Mühendishane-i Bahr-i Hümayun

Gerçek anlamda ilk Batılı eğitim kurumu olarak 1773’te İstanbul’da Haliç Tersanesi’nde açılan Mühendishane-i Bahr-i Hümayun kabul edilmektedir. Çünkü, Hendesehane açıldıktan kısa bir süre sonra kapatılmıştır.

Bu okul Fransız-Macar asıllı Baron de Tott’un sorumluluğunda açılmıştır. Türkçe, Arapça ve Fransızca, aritmetik, geometri, coğrafya,

⁶⁴ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 68.

⁶⁵ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s.65-69.

⁶⁶ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s. 201.

trigonometri, cebir, topografya, harp tarihi, entegral, diferansiyel hesap, mekanik, astronomi, istihkâm ve balistik gibi dersler verilmiştir⁶⁷.

Kurulan yeni donanmaya subay yetiştirmek amaçlanmıştır.

- I. Abdülhamid Dönemi (1774–1789)

Sadrazam Halil Hamit Paşa ve Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa bu dönem ıslahatlarının yapılmasında padişaha yardımcı olmuşlardır.

Halil Hamit Paşa tersane ve donanma işlerini düzenlemiştir⁶⁸. İbrahim Müteferrika'nın ölümüyle faaliyetleri duran matbaa tekrar çalıştırıldı. Sürat topçularının yetiştirilmesine önem verildi

1789 yılında I. Abdülhamid'in vefatı üzerine yerine III. Selim geçti.

-III. Selim Dönemi (1789–1807)

Osmanlı devletinde gerçek anlamda ıslahat hareketleri III. Selim'le başlamıştır.

“Bu dönemde yaygın olarak kullanılmaya başlanan “Nizam-ı Cedid” deyiminin dar ve geniş olmak üzere iki anlamda kullanıldığını görmekteyiz. Dar anlamda Nizam-ı Cedid, Padişah III. Selim döneminde, Avrupa usulünde kurulması planlanan orduyu ifade ederken, geniş anlamdaki Nizam-ı Cedid terimi ise, Avrupa'nın bilim, teknik ve uygarlık alanlarındaki gelişmelerinden faydalanarak Osmanlı Devletinin yönetim, politika, askeri, ekonomi ve bilim gibi alanlarda yapılması öngörülen yenilik hareketlerinin bütününe ifade etmektedir”⁶⁹. III. Selim, Avrupa başkentlerinde düzenli Osmanlı elçilikleri açma kararı aldı. İlki 1793'te Londra'da kuruldu. Londra'yı Viyana, Berlin ve

⁶⁷ Necdet Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 56.

⁶⁸ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 70.

⁶⁹ Yaşar Yücel ve Ali Sevim, *Türkiye Tarihi (1-2-3-4)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 160.

Paris takip etti. 1796 yılında Seyyid Ali Efendi ilk Osmanlı elçisi olarak Paris'e geldi⁷⁰.

- Mühendishane-i Berri Hümayun

Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun 'dan sonra Batı tarzında açılan ikinci okuldur. 1795 yılında kara ordusuna teknik eleman yetiştirmek amacıyla açılmıştır

Özellikle fen derslerinin ağırlıkta olduğu bir program uygulanmıştır. 1871 yılından sonra Harbiye Mektebi'nin bünyesine alınarak bu okulun bölümlerinden biri olmuştur⁷¹.

“III. Selim döneminde yabancı uzmanlardan faydalanılmaya devam edildi. Fransızca mecburi ders olarak okutuldu. Bu dönemin en önemli faaliyetlerinden biri Avrupa dillerinde yazılmış ve Denizcilik, Topçuluk, Harp Sanatları, Matematik, Fizik gibi alanları kapsayan kitaplar Türkçe'ye çevrilmiştir. Ayrıca bu kitapların yer aldığı yaklaşık 400 ciltlik kitabın bulunduğu özel bir kütüphane kurulmuştur”⁷².

Kabakçı Mustafa isyanıyla III. Selim tahttan indirilmiştir.

-II. Mahmud (1808-1839)

II. Mahmud ilk olarak 1826 yılında hazırlanan bir hatt-ı hümayunla yeniçeri ocağını kaldırmıştır. Bunun yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu kuruldu⁷³.

II. Mahmud eğitim alanındaki ıslahatlara ağırlık vermiştir.

⁷⁰ Enver Ziya Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul 1940, s. 169.

⁷¹ Necdet Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 56.

⁷² Enver Ziya Karal, *Selim, III'ün Hatt-ı Hümayunları; Nizam-ı Cedit*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1946, s. 134.

⁷³ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 111.

1824’de ilköğretimi ilgilendiren bir ferman yayınlamıştır. Bu ferman ile ilköğretim İstanbul’da zorunlu hale getirilmiştir⁷⁴.

1833’te tercüme işleri ile ilgilenmek üzere bir Tercüme Odası kurulmuştur⁷⁵.

Bir grup öğrenciyi ilk defa Avrupa’ya eğitim amaçlı gönderilmiştir⁷⁶.

-Rüşdiye Mektepleri

Sıbyân mekteplerinde yetersizlik görülünce yeni okulların açılmasına karar verilmiştir. Bu kararın verilmesinde II. Mahmud’un büyük etkisi vardır. Çünkü II. Mahmud eğitim üzerinde önemle durmuş ve halkın doğru eğitilmesi, bilgilendirilmesi için ilgililerden bu konularda layihalar istemiştir.

Padişaha getirilen layihaların birinde şu öneride bulunulmuştur:

“Yeni program uygulanacak sıbyan mekteplerine “sınıf-1 evvel”, bunun ileri sınıflarına da “sınıf-1 sani” denilmesi teklif edilmiştir. Ancak II. Mahmud bu adlandırmayı uygun bulmayarak, “sınıf-1 evvel” denen mekteplerin adının “ibtidai ”, “sınıf-1 sani” denen mekteplerin adının ise, çocukların rüşde gelinceye kadar okuyacakları düşüncesiyle, yeni mekteplerin adının “rüşdiye” olmasına karar vermiştir”⁷⁷.

İlk kuruldukları zaman, sıbyan mekteplerinin üst sınıfları gibi düşünülen, “Rüşdiyeler zamanla bir takım değişikliklere uğrayarak 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nde ilkokulun üst seviyesi olarak düzenlenmiş ve günümüzdeki ortaokul düzeyinde bir mektep haline gelmiştir⁷⁸.

⁷⁴ Hasan Ali Koçer, a.g.e., s. 37.

⁷⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 199.

⁷⁶ Hasan Ali Koçer, a.g.e., s. 38.

⁷⁷ Necdet Sakaoğlu, “Rüştiyeler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı 1993, s. 377.

⁷⁸ İlhan Tekeli, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, s. 466-467.

-Tıphane-i Amire ve Cerrahane-i Mamure (1826)

Tıphane orduya askeri doktor, Cerrahane'de operatör yetiştirecekti. Buraya seçilen öğrenciler medreselilerin gönüllülerinden oluşmuştur. “4 yıl süreli olan okulda ihtisas dersi olarak ilaçların, bitkilerin ve hastalıkların adları, cerrahlık uygulaması, Fransızca olarak şekillerle Anatomi ve Tıp Bilimine Giriş gibi dersler okutulmaktadır”⁷⁹.

-Mekteb-i Harbiye

“Mekteb-i Harbiye'nin kuruluşu konusunda ilk girişim 1831'de Hassa Ordusu Müşiri Ahmed Fevzi Paşa'nın Selimiye'deki Mansure askerleri arasından birkaç yüz kişiyi seçerek bunları bölükler halinde teşkilatlandırmasıdır. “Sıbyan Bölükleri” denilen bu öğrencilere on ay gibi kısa bir süre içerisinde okuma, yazma, hesap, hendese, coğrafya, askerlik yöntem ve ödevleri dersleri okutulmuştur”⁸⁰.

Sıbyân bölükleri kurulurken Avrupa'daki gibi askeri okulların açılması düşünülmekteydi ve bu düşünce uygulamaya geçirilerek Mehmed Namık Paşa Harbiye Mektebi'ni kurmakla görevlendirildi. Maçka Kışlası okul haline getirilerek ve Selimiye Kışlasındaki . sıbyân bölükleri buraya nakledilerek Mekteb-i Harbiye kuruldu⁸¹.

Alman Goltz Paşa, Mekteb-i Harbiye'nin eğitim sistemini değiştirdi. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Harbiye, Mektebi Terbiye ve Tedrisat-ı Umumiye Müfettişliği' ne bağlandı. Vehib Bey'in zamanında çağdaş bir eğitim kurumu niteliğine kavuştu ⁸².

II. Mahmud döneminde eğitim alanında yapılan çalışmalardan biri de 1838'de Meclis-i Umûr-u Nâfia'nın kurulmasıdır. Bu meclisin kurulması ile ilk defa eğitim işleri yeni bir kurula verildi. Böylece eğitim, medresenin

⁷⁹ Salih Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2010, s. 76.

⁸⁰ Gülşah Eser, “Türkiye’de Modern Bilimlerin Eğitiminde Mektebi Harbiye Örneği”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul 2012, C. 13, s. 105

⁸¹ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 118.

⁸² Abdulkadir Özcan, “Harbiye”, *DİA.*, İstanbul 1997, C.16, s. 117.

tekelden kurtarılıp devlet denetimi altına alınmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nde modern eğitimin teşkilatlanması Meclis-i Umûr-u Nâfia'nın açılmasıyla birlikte başlamıştır⁸³.

-Abdülmecit Dönemi(1839-1861)

Abdülmecit'in ilk işi Mustafa Reşit Paşa'nın yardımıyla Tanzimat Fermanı'nı yayınlamak olmuştur.

“Tanzimat'ı, temel kurumları bozulmuş olan Osmanlı Devleti'nin yepyeni medeniyetle yükselen ve taarruza geçen bir Avrupa'nın ezici üstünlüğü karşısında yeniden teşkilatlanma teşebbüsünün bir safhası olarak algılamak mümkündür”⁸⁴. Ancak Tanzimat siyasi nitelikli bir belge olduğundan yapılacak yenilikler arasında eğitimden hiç bahsedilmemiştir.

Eğitim ve öğretimin modernleşmesiyle yakından ilgilenen Sultan Abdülmecit, hemen hemen bütün okulların açılmasında ve diploma dağıtılması gibi törenlerde bulunarak öğretmen ve öğrencileri gayrete getirmiştir⁸⁵. “1845 yılında yayınlanan bir fermanla Muvakkat Meclis-i Maarif kurulmuştur. Bu meclis, eğitimin Batıda olduğu gibi ilk, orta ve yüksek derecelerine göre düzenlenmesini, sıbyan okullarının ıslahını, rüşdiye okullarının halk için gerekli bilgiyi ihtiyaçlarına göre verecek şekilde sınıflandırılmasını, yatılı bir Dârü'l-fünûn açılmasını ve bir Encümen-i Daniş kurulmasını kararlaştırmıştır. Ayrıca -i Maarif-i Umumiye'nin kurulmasını teklif etmiştir”⁸⁶.

1847'den itibaren öncelikle İstanbul'da olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde rüşdiye mektepleri açılmıştır⁸⁷. 1856 yılında Islahat Fermanı ilan edildi. Islahat Fermanı'nda gayr-i müslimlere kendi dinlerine, kültürlerine

⁸³ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 3-4.

⁸⁴ Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1943, s. 2.

⁸⁵ Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 49.

⁸⁶ Stanford J.Shaw,Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.II, İstanbul 1983, s.1 42.

⁸⁷ Cahit Yalçın Bilim, *Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839-1876)*, Eskişehir 1984 , s. 26.

dönük ilk, orta ve yüksek derecede okullar açma fırsatı ile Türk okullarına giriş serbestliğinin verilmesidir⁸⁸.

-Abdülaziz Dönemi(1861-1871)

Bu dönemde Fransa'nın etkisi çok fazladır. Jean Victor Duruy Osmanlı Devleti'ne eğitim alanındaki yeni gelişmelerde bilgi sahibi kılmak için İstanbul'a gelmiştir. Bunun üzerine bir rapor yayınladı. Bu rapor 1869 Maarifi Umumiye Nizamnamesi'nin temelini oluşturmuştur⁸⁹.

Bu dönemde Encümen-i Daniş kuruluna benzeyen Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye kurulmuştur. Münif Paşa başkanlığında kurulmuştur. Görevleri arasında din ve siyaset konuları hariç ilim ve fenne dair kitap, makale telif ve tercüme etmek vardır. Bu cemiyet örnek alınarak 1865'te de Tercüme Heyeti kurulmuştur⁹⁰.

Galatasaray Sultanisi'nin açılışı ise 1867'deki Fransız projesine dayandırılmıştır. Galatasaray Sultanisi faaliyete geçince Fransız kültürü Türkiye'de kendini gösterecektir⁹¹.

-Maarif-i Umumiye Nizamnamesi

Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın çabalarıyla hazırlanan bu nizamname 1 Eylül 1869'da yayımlandı.

“Nizamnamede eğitim ile ilgili hükümler şunlardır⁹²:

-İlköğretim mecburidir.

-Okulların sınıf ve dereceleri şöyle tespit edilmiştir:

⁸⁸ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, İstanbul 2006, s. 258.

⁸⁹ Stanford J.Shaw, *a.g.e.*, s. 143.

⁹⁰ Salih Özkan, *a.g.e.*, s. 76.

⁹¹ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 170.

⁹² İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 67.

a. Sıbyân okulları (anaokulu veya ilköğretimin birinci kademesi), mahalle ve köy okullarıdır.

b. Rüşdiye okulları (İlköğretimin ikinci kademesi) beş yüz haneli kasabalarda açılacaktır.

c. İdadiye okulları (Ortaokullar) beş yüz haneli kasabalarda açılacaktır.

d. Sultaniye okulları (Lise) vilayet merkezlerinde açılacaktır.

e. Darülfünun (Üniversite) İstanbul'da açılacaktır”.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi Cumhuriyet yıllarına kadar Osmanlı Devleti'nde yürürlükte kalmış tek nizamname sayılır.

2.2 Meşrutiyet Döneminde Eğitim Öğretim Faaliyetlerine Kısa Bir Bakış

- II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)

II. Abdülhamid dönemi, devletin eğitim faaliyetlerine çok daha ağırlık verdiği bir dönem olmuştur. II. Abdülhamid döneminde önemli isimlerden biri olan Said Paşa eğitim reformunun diğer gelişmelerin önünde olmazsa olmaz şart olduğunu söylemiştir⁹³.

Sultan II. Abdülhamid'in izlediği yol, 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi'nin uygulanmasını sağlamaya çalışmak olmuştur⁹⁴.

Sultan II. Abdülhamid döneminde eğitim kurumlarının tüm ülke genelinde yaygınlaştırılması ve eğitim faaliyetlerinin daha geniş kitlelere ulaştırılması amaçlanmıştır⁹⁵.

⁹³ Bernard Lewis, a.g.e., s.246.

⁹⁴ Şerif Demir, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitiminde Yaşanan Değişim” *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2015, S.13, s. 435-447.

⁹⁵ Şerif Demir, a.g.m., s. 443.

“II. Abdülhamid, mevcut okullara ek olarak on sekiz yeni yüksek ve mesleki okul daha kurdu. Bunların arasında maliye (1878), hukuk (1878), güzel sanatlar (1879), ticaret (1882), sivil mühendislik (1884), veterinerlik (1889), polis (1891), gümrük (1892) sayılabilir”⁹⁶.

1900 yılında uzun hazırlıklar sonunda daha sonra İstanbul Üniversitesi olan Darülfünun kapılarını açtı. Darülfünun gerçek anlamda ilk modern üniversiteydi⁹⁷.

Maârif Nezareti'nin yeniden düzenlenerek işlevsel hale getirilmesi, okullaşma çalışmalarının taşraya kaydırılarak okul ve eğitim faaliyetlerine katılan kişi sayısının artırılması, II. Abdülhamid döneminde eğitim adına elde edilmiş en büyük başarılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM- ÖĞRETİM DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ

TBMM 1920 yılında on bir vekilden oluşan İcrâ Vekilleri Heyeti'ni (Bakanlar kurulu) kurdu⁹⁸. 1920'de Ankara'da kurulan ilk hükümet yeni programların hazırlanacağı, ders kitaplarının yeniden gözden geçirileceğini temel amaç edindi⁹⁹.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-u Muvakkatı'nda belirlenen temel eğitim kurumları varlığını sürdürmekte idi¹⁰⁰.

Cumhuriyetin ilk yıllarında askerlik alanında olduğu kadar eğitim alanında da düşünceleriyle öne çıkan Kâzım Karabekir Paşa yeni devletin eğitim öğretim işlerinin yaygınlaştırılmasını, dilimizin ve ders kitaplarımızın yabancı tesirinden kurtarılmasını istemiştir.

⁹⁶ Bernard Lewis, a.g.e., s. 247.

⁹⁷ Osman Nuri Ergin, a.g.e., C. 5, s. 977.

⁹⁸ Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim*, AÜEBF yay., 2. Baskı, Ankara 1985, s. 29.

⁹⁹ Cavit Binbaşoğlu, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, MEB. yay., İstanbul 1995, s. 173.

¹⁰⁰ Hasan Cicioğlu, a.g.e., s. 33.

3.1 1921 Maarif Kongresi

“15-21 Temmuz 1921 tarihinde Mustafa Kemal’in talimatıyla Maarif Vekaleti’nin organizasyonu ile Ankara’da Maarif Kongresi toplanmıştır. Türk İstiklal Savaşı sırasında böyle bir kongrenin gerçekleşmesi, yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti’nin eğitime verdiği önemi göstermektedir”¹⁰¹ .

Mustafa Kemâl, kongrede “millî maarifi” açıklar:

“Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin gerileme tarihinde en önemli bir etken olduğu kanaatindeyim. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin batıl inançlarından ve doğuştan sahip olduğumuz özelliklerle hiç ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğu’dan ve Batı’dan gelebilen tüm etkilerden tamamen uzak, millî ve tarihî özelliğimizle uyumlu bir kültür anlıyorum”. Mustafa Kemâl, çocuklara, gençlere neler öğretilmesi gerektiğini de belirtir: “Onlara özellikle varlığı ile, hakkı ile, birliği ile çatışan tüm yabancı unsurlarla mücadele lüzumu ve millî fikirleri kendinden geçerek her zıt fikre karşı şiddetle ve fedakârca koruma gereği telkin edilmelidir”¹⁰² .

Kongre genel olarak, ilkökul programlarının düzenlenmesi, köy öğretmen okulu açılması, ortaöğretim programlarının düzenlenmesi vb. konular üzerinde durdu. Kongrenin Hamdullah Suphi Bey yaptı¹⁰³ .

1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılmasından sonra Osmanlı Hükümetine bağlı tüm nezaretler gibi Maarif Nezareti de ortadan kalktı¹⁰⁴ .

¹⁰¹ Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Yücel Özkaya, Gülnihal Bozkurt, Dursun Ali Akbulut, Erdinç Tokgöz, Refik Turan, Nuri Köstüklü, Mustafa Balcıoğlu, M. Akif Tural, Cezmi Eraslan, Cemal Avcı, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, ATAM. yay., Ankara 2011, s. 299.

¹⁰² Hasan Ali Yücel, *Türkiye’de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1994, s.19.

¹⁰³ Yahya Akyüz, “ Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, *MEB. yay.*, İstanbul 1983, s. 89-103.

¹⁰⁴ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 279.

3.2.Tevhid-i Tedrisat Kanunu

“Eğitim kargaşasına son vermek ve azınlık okullarını devlet denetimine almak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeki bütün okullar 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Maarif Vekâletine devredildi”¹⁰⁵.

“3 Mart 1924 günü Mecliste kabul edilen kanun maddeleri şunlardır¹⁰⁶ :

Madde 1. Türkiye’deki bütün bilim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına Bağlıdır.

Madde 2. Şer’iyye ve Evkaf Bakanlığı veya özel vakıflar tarafından idare edilen bütün medreseler ve okullar Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiş ve bağlanmıştır.

Madde 3. Şer’iyye Evkaf Bakanlığı bütçesinde okullar ve medreseler için konulan ödenekler Milli Eğitim bütçesine aktarılacaktır.

Madde 4. Milli Eğitim Bakanlığı, dini bilgiler konusunda yüksek uzmanlar yetiştirmek üzere üniversitede bir İlahiyat Fakültesi kuracak ve [ayrıca] imamlık ve hatiplik gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesiyle görevli memurların yetişmesi içinde ayrı okullar açacaktır.

Madde 5. Bu kanunun yayımı tarihinden itibaren, genel eğitim ve öğretim hizmetleri vermekte olup, şimdiye kadar Milli Savunma Bakanlığına bağlı olan askeri rüştiyeler ve idadilerle, Sağlık Bakanlığına bağlı olan Yetim Evleri, bütçeleri ve öğretim kadroları ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Anılan rüştiye ve idadilerde bulunan öğretim kadrolarının nereye bağlı olacakları, gelecekte ait olacakları bakanlıklar arasında belirlenip

¹⁰⁵ Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Yücel Özkaya, Gülnihal Bozkurt, Dursun Ali Akbulut, Erdiç Tokgöz, Refik Turan, Nuri Köstüklü, Mustafa Balcıoğlu, M.Akif Tural, Cezmi Eraslan, Cemal Avcı, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, ATAM. yay., Ankara 2000,s. 108.

¹⁰⁶ Reşat Genç, *Türkiye’yi Lâikleştiren Yasalar (3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 25-27.

düzenlenecek ve o zamana kadar orduya mensup olan öğretmenler bu statülerini koruyacaklardır.

Madde 6. İşbu kanun, yayımı tarihinden geçerlidir.

Madde 7. İşbu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu Yürütür”.

Yasa ile “mektep” ve “medrese” ikiliği sona erdirilmiş olmaktadır. Bütün okul programları Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanmaya başlandı. Eğitim kurumları arasında birlik sağlandı.

3.3.Dewey Raporu

John Dewey, eğitim sistemimizi incelemek üzere Türkiye’ye davet edildi. Dewey, ülkemize gelerek kadar incelemelerde bulunarak rapor sundu. Bundan sonra eğitim alanında yapılan çalışmalarda Dewey Raporu etkisini gösterdi¹⁰⁷.

3.4.Köy Öğretmeni Yetiştirme Çalışmaları

“22 Mart 1926’da 789 sayılı Maarif Teşkilâtına Dair Kanun’un 7. maddesinde İlk Muallim Mektepleri’nin yanında ayrıca Köy Muallim Mektepleri’nin açılması uygun görüldü. Bu amaçla ilk önce Kayseri’nin Zincidere köyünde ve Denizli’de birer köy muallim mektebi öğretime başladı. Bu okullar yaklaşık altı yıl öğretim yaptıktan sonra kapatıldı”¹⁰⁸.

3.5.Harf İnkılâbı ve Millet Mektepleri

“01.10.1928 tarih ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun’la bugün kullandığımız Lâtin alfabesi Arap Alfabesinin yerine geçti.

¹⁰⁷ John Dewey, *Türkiye Maârifi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939, s.10-15.

¹⁰⁸ Necdet Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 191

Harf İnkılabından sonra Halk Mektepleri Millet Mektepleri adı ile teşkilatlandırıldı. Millet Mekteplerinin başkanı Başöğretmen Gazî Mustafa Kemâl idi”¹⁰⁹.

¹⁰⁹ Hasan Cicioğlu, *a.g.e.*, s. 21.

İKİNCİ BÖLÜM

MODERNLEŞME DÖNEMİNDE AYAŞ KAZASI EĞİTİM KURUMLARI

1.Cumhuriyet Öncesi Ayaş Kazası Eğitim Kurumları

1.1. Sıbyân mektepleri

Her yerde olduğu gibi Ayaş kazasında da açılan ilk kurumlar sıbyân mektepleridir. En eski ilköğretim kurumları olarak, geleneksel biçimde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

1876-1907 yılları arasında Ayaş kazasında bulunan sıbyân mekteplerinin sayısı aşağıda gösterilmiştir¹¹⁰.

Tablo-2: 1876-1907 Yılları Arasında Ankara Vilayetinde Bulunan Sıbyân Mekteplerinin Sayısı¹¹¹

Ankara Vilayeti Salnameleri								
1293 (1876)	1295 (1878)	1299 (1882)	1300 (1883)	1309 (1891)	1311 (1893)	1318 (1900)	1320 (1902)	1325 (1907)
5	5	43	43	45	45	50	58	58

Tablonun incelenmesinden anlaşılacağı gibi 1876 1907 yılları arasında Ayaş kazasında bulunan sıbyân mektebi sayısı 10 kattan fazla artmıştır.

¹¹⁰AVS., H. 1293/M. 1876, s. 150, H. 1295/M. 1878, s. 149, H. 1299/M. 1882, s.131, H. 1308 /M. 1891, s. 256, H. 1311/M. 1893, s. 261-263, H. 1318/M. 1900, s. 134-138, H.1320/M. 1902, s.146-149, H. 1325/M. 1907, s. 148-151.

¹¹¹AVS., H. 1293/M. 1876, s. 150, H. 1295/M. 1878, s. 149, H. 1299/M. 1882, s. 131, H. 1308-1309/M. 1891, s. 25, H. 1311/M. 1893, s. 261-263, H. 1318/M. 1900, s. 134-138, H.1320/M. 1902, s. 146-149, H. 1325/M. 1907, s. 148-151.

1900 ve 1907 yılları arasındaki sıbyân mektebi 55 zükur (erkek) ve 3 inas (kız) olarak dağılım göstermektedir. Erkek sıbyân mekteplerinde toplam öğrenci sayısı 1.530, kız sıbyân mekteplerinde ise öğrenci sayısı 764'tür¹¹².

H.1320 tarihli Ankara vilayeti salnamesine göre Ayaş'ın köyleri ile beraber toplam nüfusu şöyledir¹¹³:

Erkek	Kadın	Gayr-i müslim	Toplam
11.968	12.075	-	24.061

Bu yıllarda Ayaş'ta toplam sıbyân ve rüşdiye öğrenci sayısı 2.364'tür. 24.061 nüfusa oranlanırsa toplam öğrenci sayısının genel nüfusun % 0,98 (binde 98)' ini oluşturduğu görülür. Bu oran Ankara Vilayeti'nde % 0,36.6'dır¹¹⁴. Ankara Vilayeti ve Ayaş kazasını karşılaştırsak Ayaş kazasında bu oran oldukça yüksektir ve Ayaşlıların eğitime verdiği önemi göstermektedir.

Kaza dahilinde dört sıbyân mektebinin tamir ve inşa edildiği belirtilmektedir¹¹⁵.

Ayaş kazasında bulunan sıbyân mekteplerinde haftada iki gün tatil edildiğinin anlaşılması üzerine Cuma'dan hariç diğer günlerde tatil yapılmaması emir olunmuştur. Bunun için Ankara Vilayeti'ne gönderilen H. 26 Şaban 1289 (29 Ekim 1872) tarihli tebliğ şöyledir¹¹⁶;

“Ankara Vilayet-i Celilesine

Ayaş kazasında bulunan mekâtib-i celilesine tahrirat-ı aliyye'lerine gönderilen cetvel mütalaa olundukda iş bu mekteplerin haftada iki gün tatil

¹¹² AVS., H. 1325/M. 1907, s. 148-151, Bak., Ek-3.

¹¹³ AVS., H.1320/M. 1902, s. 147-149, Bak., Ek-4.

¹¹⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, Alfa yay, İstanbul 1999, s. 201.

¹¹⁵ AVS., H. 1320/M. 1902, s. 147-149, Bak., Ek-4.

¹¹⁶ BOA., MF.MKT., 7/43, Bak., Ek-5.

edilmekte olduğu işidilmiş ve bu ise usul nizamına muhalif bulunmuş olduğundan bundan sonra Cuma'dan başka eyyamda tatil edilmemesinin muallimlerine emr-ü tebliğ buyurulması hususunda düsturilerine izbar-ı Meclis-i Maarif'den ifade edilmiş olmakla ifa-yı muktezası babında irade ve ferman hazret-i men lehül emrindir.

Fi 26 Şaban sene 1289 ve Fi 17 Teşrîn-i evvel sene 1288”.

Ayaş kazasındaki sıbyân mekteplerinde genellikle Dârümuallimîn mezunları eğitim vermektedir. Ayrıca kız-erkek karma eğitim vardı¹¹⁷. Müslim ve gayr-i Müslim çocukları için ayrı sıbyân mektepleri açılmaktaydı. Müslüman öğrencilerin eğitim aldığı sıbyân mektepleri devlet tarafından açılırken gayr-i Müslim ahaliye ait sıbyân mektepleri gayr-i Müslimlerin mensup olduğu ilgili cemaat tarafından açılmaktaydı. Devlet gayr-i Müslimlere ait bu mekteplerin yapımı, ruhsat alması ve denetimi gibi konularla ilgilenmiştir¹¹⁸.

Vilayet salnameleri, Devlet salnameleri ve Maarif salnameleri detaylı bir şekilde incelenmiş fakat söz konusu kaynaklarda bazen sadece mektep bazen de “sıbyân ve ibtidâî mektebi” ifadelerini ortak olarak kullanması bizim sıbyân veya ibtidâî mekteplerinin ayırımını kesin bir şekilde yapmamızı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle verilen bilgiler bazen ortak rakamları ifade etmiş olmaktadır.

1.2. İbtidâî mektepleri

1891-1907 yılları arasında Ankara Vilayet merkezinde 2'si kız, 2'si erkek olmak üzere 4 adet ibtidâî mektep bulunmaktaydı. Bu ibtidâî mektepler Hamîdiye İbtidâî Mektepleri olarak da adlandırılmaktaydı¹¹⁹.

Sultan II. Abdülhamid tarafından Ankara Vilayeti'nde 1900 yılında 57 ibtidâî mektebi açılmıştır¹²⁰. Bu mekteplerin yapım masrafı, ahalinin yardım-

¹¹⁷ AVS., H. 1320/M. 1902, s. 202.

¹¹⁸ AVS., H. 1320/M. 1902, s. 202.

¹¹⁹ SNMU., 1319, s. 384-385.

bağışları veya Maârif Yardım Hissesi tarafından karşılanmıştır. Sultan II. Abdülhamid tarafından açılan ibtidâîler arasında açılış masrafı en yüksek olan; 40.000 kuruşla Ankara kazası kasaba merkezinde açılan ibtidâî mektebidir¹²¹.

Genel olarak Dârümuallimîn mezunları eğitim verirdi. Kız-erkek karma eğitim vardı. Kazadaki ibtidâî mekteplerinde erkek öğrenci bölümünde 3 adet sınıf öğretmeni, Rik'a, Hesap ve Coğrafya derslerini de yürüten ayrı 3 öğretmen olmak üzere toplamda 6 öğretmen görev yapmıştır. Kız şubelerinde ise 1'er bayan öğretmen yer almıştır¹²².

1891-1907 Yılları Arasında Ayaş kazasında bulunan İptidai Mektepleri'nin dağılımı aşağıda gösterilmiştir¹²³:

Tablo-3: 1891-1907 Yılları Arasında Ayaş Kazasında Bulunan İbtidâî Mekteplerinin Dağılımı

Ankara Vilayeti Salnameleri				
1309(1891)	1311(1893)	1318(1900)	1320(1902)	1325(1907)
-	-	-	-	-

Tablodan da anlaşılacağı üzere Ankara vilayeti salnamelerinde Ayaş kazası iptidai mektepleri ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Ankara vilayeti maarif salnameleri incelendiğinde ise¹²⁴,

¹²⁰ SNMU., 1319, s. 384-385.

¹²¹ S.NMU., 1316, s. 870-871.

¹²² AVS., H. 1318/M. 1900, s. 94; 1320, s. 82; 1325, s. 76.

¹²³ AVS., H. 1308-1309/M. 1891, s. 256, H. 1311/M. 1893, s. 261-263, H. 1318/M. 1900, s. 134-138., H. 1320/M. 1902, s. 146-149, H. 1325/M. 1907, s. 148-151.

¹²⁴ SNMU., 1316, s. 870-871; S.NMU., 1318, s. 1059, SNMU., 1319, s. 384-386; SNMU., 1321, s. 349.

Tablo-4: 1898-1903 Yılları Arasında Ayaş Kazasında Bulunan İbtidâî Mekteplerinin Dağılımı

Ankara Vilayeti Maarif Salnameleri				
1316(1898)	1317(1899)	1318(1900)	1319(1901)	1321(1903)
2	2	2	2	2

Tablonun incelenmesinden anlaşılacağı gibi Maarif salnamelerine göre Ayaş kazasında 2 ibtidâî mektep bulunmaktadır. Bu mekteplerden biri kaza merkezinde diğeri Güdül bucak merkezindedir.

1.2.1.Güdül İbtidâî Mektebi

Ayaş kazasına bağlı Güdül nahiyesinde 1894 yılında halktan toplanan bağış paraları ile yaptırılmıştır. Yapım masrafı için 5 bin kuruş harcanmıştır¹²⁵.

Bu okul Güdül nahiyesinde sıbyân mektebinin ibtidâîye dönüştürülmesiyle oluşturulmuş olmalıdır. Okul binasının bulunduğu yeri yaptığımız saha araştırması neticesi tespit edemedik. Ancak köyde bulunan Aşağı Camii okulun burada yer alması ihtimalini kuvvetlendiriyor.

Güdül İbtidâî Mektebinin eğitim- öğretim kadrosu ile ilgili olarak 1905 yılına kadar bilgi sahibi değiliz. Hüseyin Efendi Güdül İbtidâî Mektebi muallimliğine H. 1323/M. 1905 tarihinde iki yüz guruş maaşla tayin edilmiştir. Ankara Dârü'l-muallimini mezunudur. Ankara Vilayet-i Maarif Müdürü'nün Maarif Nezaret-i Celilesine gönderdiği H. 13 Şevval 1322 (21 Aralık 1904) tarihli arzda şöyle denilmektedir¹²⁶;

¹²⁵ SNMU., 1316, s. 870-871; SNMU., 1318,s.1059, S.N.M.U., 1319,s. 384-386; SNMU., 1321, s. 349.

¹²⁶ BOA., MF.MKT., 851-68, Bak., Ek-6.

“ Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi Canib-i Sâmişine

Devletlü Efendim Hazretleri

Ahâli-i mahalliye tarafından tasdik olunan iki yüz guruş maaşla Ayaş kazasına bağlı Güdül nahiyesi merkez Mekteb-i İbtidâisi muallimliğine Ankara Darümuallimîn mezunlarından Hüseyin Efendi'nin tayin ve i'zam ve i'ta ettiği tercüme-i hal varakasıyla dört kıt'a varaka-i müsbite suretleri musaddakan ve Darümuallimîn'den istihsal eylediği şehadetnamesi alel usûl muamele-i tasdikıyyesinin icrasıyla iadesi buyrulmak üzere aynen ve leffen arz ve takdim kılınmış olmakla mûmâ-ileyhün ol vehicle tasdik-i memuriyetiyle mezkur şehadetnamesinin sâlifü'l arz tasdik ve iade buyrulması babında emrû ferman hazret-i men leh-ü'l-emrindir.

Fi 13 Şevval sene 1322 ve Fi 7 Kanun-i evvel sene 1320.

Ankara Vilayeti Maarif Müdürü”.

Tablo-5: Güdül İbtidâî Mektebi 1905 senesi dersleri¹²⁷

Şube Sınıfı	1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf
Elifbâ	Elifbâ	Kur'ân-ı Kerîm	Kur'ân-ı Kerîm
	Kırâat	Tecvid	Tecvid
	İlmihâl	İlmihâl	İlmihâl
	Hesâb-ı zihnî	Kırâat	Kırâat
	Riyaziye	Hesâb	Tarih-i Osmanî
		Ahlâk	Hesâb
		Tarih-i Osmanî	Ahlâk
		İmlâ	Coğrafya
		Sülûs	İmla
		Rik'a	Sülûs
			Rik'a

Tablo incelendiğinde ilk dikkat çeken husus Şube sınıfı adı verilen hazırlık sınıfının bulunduğu görülmektedir. Bu sınıfın öğrencilerin okul

¹²⁷ Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi, Güdül Mektebi İbtidâisi İmtihân-ı Umûmi Cetveli. H. 1323(M. 1905)

ortamına alışmalarında önemli bir etkisi olmuştur. Şube sınıfı öğrencilerine gösterilen Elifbâ dersinin okula ait imtihan cetvelinde notla değerlendirilmediğini gördük.

Okuldan mezun olabilmek için sadece tabloda verilen derslerde başarılı olmak yeterli değildi. Ayrıca öğrencinin Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemesi gerekmektedir. Okuldan mezun olan öğrencilere şehadetname verilmekteydi.

Tablo-6: Güdül İbtidâi Mektebi 1905 senesi öğrenci istatistiđi¹²⁸

Şube Sınıfı	Devre-i Őlâ		Devre-i Mutavassita		Devre-i Âliye		Toplam
	1.sınıf	2.sınıf	1.sınıf	2.sınıf	1.sınıf	2.sınıf	
30	13	4	7	5	4	-	30

Tablodan anlaşılacağı üzere hazırlık sınıfı kabul edilen şube sınıfında 30 öğrenci vardır. Bu 30 öğrenciden toplam 17 öğrenci başarılı bulunarak 1.sınıfa geçmiştir.

Tablo-7: Güdül İbtidâi Mektebi 1905 senesi sınıflar bazında öğrenci yaş istatistiđi¹²⁹

	Şube Sınıfı	Devre-i Őlâ 1.Sınıf	Devre-i Őlâ 2.sınıf	Devre-i Mutavassita 1.sınıf
Yaş	7 8	7 8 9	9 10	9 10 11 12
Öğrenci	20 10	8 2 3	1 1	2 3 1 1
	Devre-i Mutavassita 2.sınıf	Devre-i Aliye 1.sınıf		

¹²⁸ *Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi*, Güdül Mektebi İbtidâisi İmtihân-ı Umûmi Cetveli, H. 1323(M. 1905), s. 4a.

¹²⁹ *Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi*, Güdül Mektebi İbtidâisi İmtihan Cetveli, H. 1323(M. 1905)

Yaş	9 10 11 12 13	11 12
Öğrenci	1 1 1 1 1	2 2

Öğrenciler arasındaki yaş farkları dikkate alındığında GÜDÜL İbtidâî Mektebi'nde de okula öğrenci alınırken yaş konusunda belli bir sınırın gözetilmediğini söyleyebiliriz.

Okul daha sonra öğrenci azlığı sebebiyle kapatılmıştır. Kapatıldığı tarih ile ilgili net bir bilgi yoktur.

1.2.2. Ayaş İbtidâî Mektebi

Ayaş kaza merkezinde 1888 yılında halktan toplanan bağış paraları ile yaptırılmıştır. Yapım masrafı için 6 bin kuruş harcanmıştır¹³⁰.

Ayaş kazası ahalisinden Hacı Seyyid Ali tarafından açılışı yapılmıştır. Ankara Valisi Cevad, Maarif Nezaret-i Celilesine gönderdiği R. 30 Eylül 1318 (M. 13 Ekim 1902) tarihli arzda şöyle demektedir¹³¹;

“Maarif-i Umumiye Nezâret-i Celîlesi’ ne

Ayaş kazası ahâlîsinden Hacı Seyid Ali kethüdânın kasabada Şeyh Camii şerifi ittisâlinde müceddeden ve mükemmelen inşa ettirmiş olduğu Mekteb-i İbtidai'nin me'mûrîn, ulema, memleket hazır buldukları halde mevlid-i nebevî kırâatiyle resm-i küşâdı bi-l-icrâ bu vesile ile de da'vât-ı hayriyyet âyât-ı cenâb-ı hilâfet-penâhî'nin refî' kabûl-gâh'ı kibriyâ mahallî ka'im-makamlığından iş'âr olunmakla ârz keyfiyyetine ibtidâr kılındı ol babda.

Fi 30 Eylül sene 1318.

Ankara Valisi Cevad”.

¹³⁰SNMU., 1316, s. 870-871; SNMU., 1318, s. 105.. SNMU., 1319, s. 384-386; SNMU., 1321 s. 349, s. 4a.

¹³¹ BOA., MF.MKT., 673/3/1, Bak., Ek-7.

“Matbûât-ı Dâhiliye İdâre-i -i Âliyye’sine¹³²

Sâye-i ma’ârif-vâye-i hazret-i penâhîye

Ayaş kasabası ahâlisinden Seyid Ali kethüdânın kasabada Şeyh Camii şerifi ittisâlinde müceddeden inşa ettirmiş olduğu Mekteb-i İbtidaiyye’nin resm-i küşâdı bi-l-icrâ bu vesile ile de edviye-i mutasarrıfiye-i cenâb-ı zıllullahin eda’ kılındığı Ankara Vilayet-i Âliyye’sinden bildirilmekle ilan olunur”.

Ayaş kazasında açılan ilk ibtidâî olma özelliğine sahip okul halk tarafından ilgiyle karşılandı. Ayaş İbtidâî Mektebi bugünkü Camiatik mahallesi sınırları içinde yer almaktaydı. Okulun bugün günümüzde de varlığını devam ettiren Şeyh Muhittin Camii bitişiğinde olduğu tespit edilmiştir.

Ayaş İbtidâî Mektebi’nin eğitim-öğretim kadrosuyla ilgili olarak 1907 yılına kadar bilgi sahibi değiliz.

Hafız Mehmed Emin Efendi R. 3 Mart 1323 (M. 16 Mart 1907) yılında Ayaş kazası Mekteb-i İbtidâî’si muallimliğine tayin edildi. Ayrıca isminde yanlışlık yapılmış ve bunun düzeltilmesi için telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta şöyle denilmektedir¹³³;

“Ayaş nâhiyesi Mekteb-i İbtidâî’si muallimliğine tayin edilmiş olunan Hafız Mehmet Efendi 1 Teşrîn- i evvel 1322 tarihinden itibaren ise mübaşir ettirilmiş olduğu vilayetlerine elli üç numrolu ve 1 Kanun-ı sâni 1322 tarihli tahrîrâtla iş’âr kılınmasına ve Mekteb-i İbtidaiyyesi idaresiyle Meclis-i Maarif’i muamele-i tasdikıyyesi ta’yîn ve ifa kılınmış ismi ba’de muhasebe îfâ kılınmak üzere mezkur muallimliğin tahsîsâtına tarafından verilmekte olduğundan , vilayet dahilinde küşâd olunmuş olan Mekteb-i İbtidaiyye’den ismi mezkûr, nâhiye nâm-ı diğeri olup olmadığının beyanı hususunda Meclis-i

¹³² BOA., MF.MKT., 673/3/2, Bak., Ek-8.

¹³³ BOA., MF.,MKT., 990/60/1, Bak., Ek-9.

Maarif Müdüriyetinin emrú iş'arı hakkında iş bu mezkûre mektûbî kalemine tevdîf kılındı.

Fi 3 Mart sene 1323".

Tablo-8: Ayaş İbtidâî Mektebi 1900 senesi dersleri¹³⁴

Devre-i Úla	Devre-i Mutavassıta	Devre-i Âliye
Kur'ân-ı Kerîm	Kur'ân-ı Kerîm	Kur'ân-ı Kerîm ve Tecvid
Tarih-i İslam	Ulûm-ı Diniyye	Ma'lûmât-ı Diniyye
Coğrafya	Tarih	Nahv-i Osmani
Kıraat	Coğrafya	Tarih-i Umumi
Hesâb	Hesâb	Hendese
İmlâ	Hendese	Coğrafya
Musiki	Ma'lûmât-ı Medeniyye	Hesâb
Resim	Musiki	İmlâ
	El İşleri	Ma'lûmât-ı Medeniyye
	Resim	Kıraat
	Hat	Resim
		Musiki
		Hat

Tablo-9: Ayaş İbtidâî Mektebi 1907 senesi öğrenci istatistiği¹³⁵

Devre-i Úla		Devre-i Mutavassıta		Devre-i Âliye		Toplam
1.sınıf	2.sınıf	1.sınıf	2.sınıf	1.sınıf	2.sınıf	
13	12	7	11	6	19	67

¹³⁴ Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi, Ayaş Mektebi İbtidâîsi İmtihân-ı Umûmi Cetveli, H. 1318(M. 1900), s. 1a.

¹³⁵ Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi, Ayaş Mektebi İbtidâîsi İmtihân-ı Umûmii Cetveli, H. 1318(M. 1900), s.1a.

1907 yılında okuldan 19 öğrenci mezun olmuştur. Öğrencilerin derslerdeki başarı durumları 10'luk not sistemi üzerinden değerlendirilmekteydi.

Tablo-10: Ayaş İbtidâî Mektebi 1907 senesi öğrenci yaş istatistiği¹³⁶

	Devre-i Ūlâ	Devre-i Mutavassıta	Devre-i Âliye
Yaş	6 7 8 9 10	10 11 12 13 14	11 12 13 14 15 16 17
Öğrenci	2 9 3 7 4	5 2 3 71 1	1 4 6 2 3 1 2

Bu oranlardan anlaşıldığı gibi okula öğrenci kaydedilirken belli bir yaş standardı esas kabul alınmamıştır. Aynı sınıfta eğitim- öğretim gören öğrenciler arasında zaman zaman yaş farkının yediye kadar çıkması bazı sorunları ortaya çıkarmış olmalıdır.

1.3. Rüşdiyeler

Sultan II. Abdülhamid döneminde Ankara Vilayetinde 12 adet rüşdiye mektebi açılmıştır. Bu rüşdiyenin açıldığı sancak ve kazaları şu şekildedir¹³⁷:

Ankara Sancağı Ankara Kazası Rüşdiyesi

Ankara Sancağı Ayaş Kazası Rüşdiyesi

Ankara Sancağı Beypazarı Kazası Rüşdiyesi

Ankara Sancağı Kalecik Kazası Rüşdiyesi

Ankara Sancağı Yabanâbad Kazası Rüşdiyesi

¹³⁶ *Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi, Ayaş Mektebi İbtidâîsî İmtihân-ı Umûmi Cetveli*. H. 1318(M. 1900), s. 1a.

¹³⁷ *SNMU.*, 1316, s. 870-873; *SNMU.*, 1317, s. 966-973; *SNMU.*, 1319, s. 384-385; *SNMU.*, 1321, s. 349-350.

Kayseri Sancağı Develi Kazası Rüşdiyesi

Kırşehir Sancağı Kırşehir Kazası Kız Rüşdiyesi

Kırşehir Sancağı Avanos Kazası Rüşdiyesi

Kırşehir Sancağı Keskin Kazası Rüşdiyesi

Çorum Sancağı Sungurlu Kazası Kız Rüşdiyesi

Çorum Sancağı Sungurlu Kazası Rüşdiyesi

Çorum Sancağı Osmancık Kazası Rüşdiyesi

1.3.1.Ayaş Rüşdiye Mektebi

Ayaş kazasının modern anlamda açılan ilk okulu Rüşdiye Mektebi idi. Okulun açıldığı bina ile ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Yeni binanın inşası ve eğitime burada devam edilmesi ile alakalı mazbatada ise binanın yeri belirtilmiş değildir. Ayaş Rüşdiye mektebi 2.000 kuruş masraf ile açılmıştır¹³⁸.

Meşrutiyetin ilanı yıllarında okulun muallim-i evveli Ali Hıfzı Efendi, muallim-i sânisî Hacı Emin Efendi idi¹³⁹. Aynı yıl Ali Efendi okula rik'a muallimi olarak tayin edilmiştir. Aynı zamanda Ali Efendi sülus muallimliği yapıyordu¹⁴⁰. Ayaş Rüşdiyesi sülus muallimliğinin rika muallimi Ali Efendi'ye yaptırılmaması başka birinin bulunması merkeze telgrafla bildirilmiştir. Bu konu ile ilgili H. 25 Ra (Rebû'l-evvel) sene 1293 (M. 20 Nisan 1876) tarihli bu telgrafta şöyle denilmektedir¹⁴¹;

“Ankara Vilayet-i Celîlesi’ne

Ayaş kazası Mekteb-i Rüşdiyesi sülus muallimliğinin rik'a muallimi Ali Rıza Efendi'ye ilâveten me'mûriyyet idîğine hattının gönderildiği dair

¹³⁸ SNMU., 1316, s.870-873; SNMU.,1317, s. 966-973; SNMU., 1319, s. 384-385; SNMU., 1321, s. 349-350.

¹³⁹ AVS., H.1293/M. 1876, s. 105-106.

¹⁴⁰ AVS., H.1293/M. 1876, s. 105-106.

¹⁴¹ BOA., MF.MKT., 35-75, Bak., Ek-10.

makam-ı vilâyet –i celîlerine cevaben vürûd eden üç numrolu , 3 Rebû'l-ahir sene 1293 tarihli tahrîrât Meclis-i Maarif'e lede-l-havâle mûmâ-ileyhün hattı temeşşuka elverişli olmayup oralarda ise erbâbı bulunacağı haber verildiği diğerinin intihâbiyye numune hattının gönderilmesi hususunun savb-ı sâmilere iş'arı Meclis-i Maarif' den ifâde olunmuş olmakla icrâ-yı îcâb bâbında.

Fi 25 Ra (Rebû'l-evvel sene 1293 ve Fi 8 Nisan sene 1292”.

Bu telgrafın üzerine Ayaş Rüşdiyesi sülus hocalığına maaşı muallim-i sâni maaşından verilmek üzere Said Efendi tayin edilmiş ve hükümet tarafından telgrafla bildirilmiştir. Bu telgrafta şöyle denilmektedir¹⁴²;

“Ankara Vilayet-i Celîlesi’ne

Ayaş Rüşdiye Mektebi sülus hocalığına emsali misillü muallim-i sâni maaşından i'ta olunmak üzere elli gurus aylık ile evvelce numune hattı gönderilmiş olan Said Efendi'nin doksan iki senesi Ağustos'u ibtidâ' sından itibaren sülus hocası nasb-ı tayin kılındığı doksan beş numro ve 15 Ramazan 1293 tarihli Vilâyet-i Celîleleri kaim-makamlığının vârid olan tahrîrâtta iş'ar kılınmış ve mûmâ-ileyhün ol vecihle tasdik-i memuriyeti Meclis-i Maarif'e tensîb olunarak îcâb-ı icrâ olmasıyla Vilâyet- i Celîlelerince dahi îfâ- yı muktezâsı bâbında.

Fi 19 Şevval sene 1293 ve Fi 25 Teşrîn-i evvel sene 1292”.

Ali Hıfzı Efendi 1882 yılına kadar görevde kalmıştır. 1878 yılında okulun muallim-i sâni Mehmet Hilmi Efendi'dir. Mehmed Hilmi Efendi vefat edince yerine mahallece seçilen Hacı Emin Efendi yetersiz bulunmuş ve öğrenci sayısının azlığı nedeni ile tayininin mümkün olmadığı tebligat ile bildirilmiştir. Bu tebligatta şöyle denilmektedir¹⁴³;

¹⁴² BOA., MF.MKT., 44/68, Bak., Ek-11.

¹⁴³ BOA., MF.MKT.,19/83, Bak., Ek-12.

“Ankara Vilayet-i Celîlesi’ne

Ayaş Mekteb-i Rüşdiyesi muallim-i sâni’si müteveffa Mehmed Hilmi Efendi’nin yerine Hacı Emin Efendi intihâb olunduğu ifâdesine dâir cevâb-ına tevârüd eden tahrirât-ı vâlâ-yı düstûrîleri melfûfuyla beraber Meclis-i Maârif’e havâle olundukta mûmâ-ileyh Hacı Emin Efendi’nin mersul numune hattı elverişli olmadığından mektebi mezkûrda kırk elli nefer şâkird bulunduğu gelen devam jurnallerine müracaat anlaşılmış idiğinden şimdilik muallimi evvel ile idare ettirilmesinin savb-ı âsaf-ânelerine iş’arı ifâde edilmiş olmakla. Ol bâbda emrû irâde.

Fi 17 Recep sene 1291 ve Fi 17 Ağustos sene 1290’.

Daha sonra ise Mehmet Hilmi Efendi şartlar uygun olunca göreve getirilmiş ve bir süre sonra vefat etmiştir yerine Emin Efendi tayin edilmiş ve tebligat gönderilmiştir. Bu tebligat şu şekilde idi ¹⁴⁴;

“Ankara Vilâyeti Maliye Nezâret-i Celîlesi’ne

Vilayet-i Celile-i âsaf-âneleri dahilinde Ayaş Mekteb-i Rüşdiyesi muallim-i sâni’si Mehmed Hilmi Efendi’nin vuku’ vefâtına mebnî yerine Emin Efendi’nin nasb-ı hakkında Ankara Vilayet-i Celile’sine verilmiş olan bu kerre şeref vârid olan tahrirât-ı vâlâ-yı düstûrîleri üzerine mûmâ-ileyh Emin Efendi’nin doksan bir senesi Kanun-ı sâni’si ibtidâ’ sından itibaren mezkûr muallim-i sânilige mahsus olan maaşla tayini ve seksen gurus aylıkla hazret-i erbâbından birinin sülus muallimi intihâbiyye numune hattının irsâl-i hususunda savb-ı sâmi dâverîlerine iş’arı bil havâle Meclis-i Maârif’ den ifâde olunmuş nezâret-i celîlesi’ne bildirilmiş olmakla mahâllince dahi ifâ-yı muktezâsı bâbında.

Vilâyet-i müşârün-ileyhâya bildirilmiş olmakla hazine-i celilece dahi muâmele-i mukteziyyesinin ifâ buyrulması bâbında.

¹⁴⁴ BOA., MF.MKT., 32/115, Bak., Ek-13.

Fi 2 Zilhicce sene 1292 ve Fi 18 Kanun-ı evvel sene 1291”.

Eğitim öğretim faaliyetlerinin sağlıklı bir ortamda yapılabilmesi esastır. Okulda, dersliklerin temizlik, havalandırma, ısıtma işleri ile bakım ve intizamı yardımcı personel tarafından sağlanmaktaydı. 1882 yılında Hacı Ağa bevvab olarak atanmıştır¹⁴⁵. İki yıl sonra İbrahim Ağa tayin edilmiş ve 1907 yılına kadar bu görevde kalmıştır¹⁴⁶.

Tablo-11: 1876-1907 Yılları Arasında Ayaş Kazasında Rüşdiye Mekteplerinin Dağılımı¹⁴⁷

Ankara Vilayeti Salnameleri								
1293 (1876)	1295 (1878)	1299 (1882)	1300 (1883)	1309 (1891)	1311 (1893)	1318 (1900)	1320 (1902)	1325 (1907)
1	1	1	1	1	1	1	1	1

Tablo-12: 1898-1903 Yılları Arasında Ayaş kazasında bulunan Rüşdiye Mekteplerindeki Öğrenci Sayısının Yıllara Göre Dağılımı¹⁴⁸

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye				
1316(1898)	1317(1899)	1318(1900)	1319(1901)	1321(1903)
42	35	35	60	66

Ayaş Rüşdiye Mektebinin ilk açıldığı andan itibaren öğrenci sayılarında sürekli bir dalgalanma görülmektedir. Yine de diğer bazı kazalarla karşılaştırma yapacak olursak;

¹⁴⁵ AVS., H.1308/M. 1891, s. 123, 133

¹⁴⁶ AVS., H. 1318/M. 1900, s. 966-973.

¹⁴⁷ AVS., H.1293/M. 1876, s. 105-106, AVS.,H. 1295/M. 1878, s. 68-69, AVS.,H. 1299/M. 1882,s. 116-11, AVS., H. 1311/M. 1893, s. 161-163, AVS., H.1318/M. 1900, s. 135, AVS., H. 1320/M. 1902, s. 146, AVS., H. 1325/M. 1907, s. 137.

¹⁴⁸ SNMU., 1316 s. 852- 859, SNMU., 1317, s. 949-953, SNMU., 1318, s. 1057-1059, SNMU.,1319, s. 379-383, SNMU., 1321, s. 343-345.

1898 Maarif Salnamesi'nde Ayaş'ta 42 Rüşdiye öğrencisi varken Beypazarı'nda 20, Seferihisar'da 28, Kayseri'de ise 32 Rüşdiye öğrencisi bulunmakta idi¹⁴⁹.

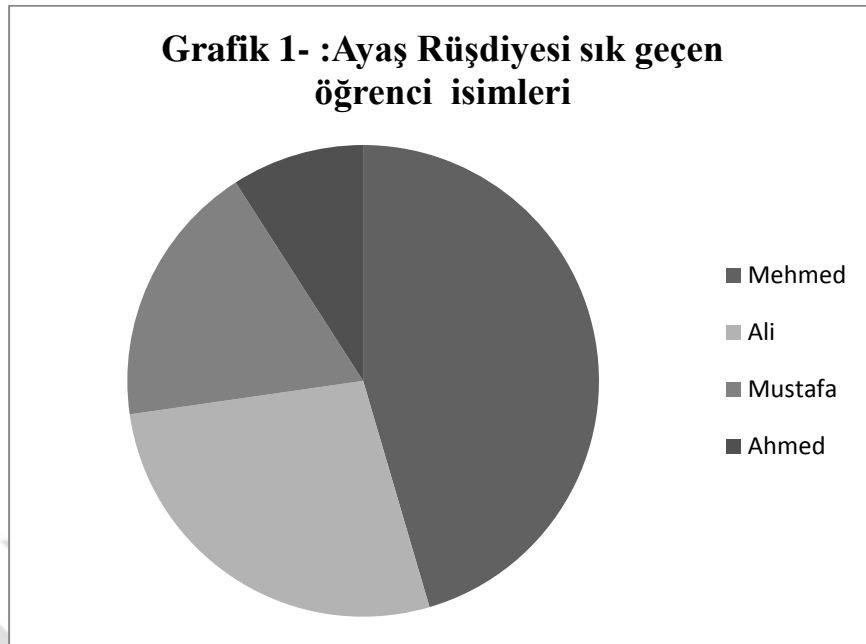
Tablo-13: 1898-1903 yılları Ayaş Rüşdiyesi sınıflar bazında öğrenci yaş istatistiği¹⁵⁰

Yıllar	1.sınıf				2.sınıf				3.sınıf						
1898	Yaş	9	10	11	12	11	12	13	14	13	14	15			
	Öğrenci	5	3	8	4	8	2	1	1	3	3	4			
1899	Yaş	10	11	12	13	11	12	13		13	14	15			
	Öğrenci	4	5	2	3	6	5	2		3	3	2			
1900	Yaş	10	11	12	13	12	14	16		13	14	15	16		
	Öğrenci	2	3	4	5	2	5	6		2	3	3	-		
1901	Yaş	8	10	11	12	13	10	11	12	13	14	13	14	15	
	Öğrenci	3	4	1	8	5	7	5	3	5	9	5	3	1	
1903	Yaş	10	11	12	13	14	11	12	13	14	15	11	12	13	14
	Öğrenci	5	4	3	8	3	9	3	5	9	5	5	3	1	2

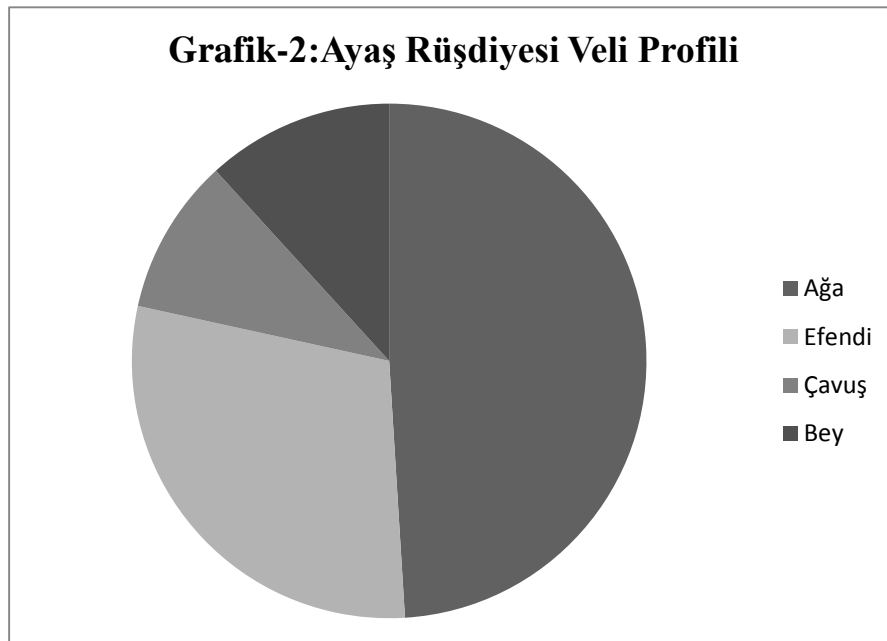
Yukarıdaki tablo incelendiğinde; birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda öğrenciler arasındaki yaş farkları göze çarpmaktadır. Birinci sınıflarda bu fark 5, ikinci sınıflarda 4, üçüncü sınıflar da 3'tür.

¹⁴⁹ AVS., 1293, s. 105-106.

¹⁵⁰ *Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi, Ayaş Rüşdiye Mektebi İmtihân-ı Umûmi Cetveli*, H. 1316(M. 1898), H. 1317(M. 1899), H. 1318(M. 1900), H. 1319(M. 1901), H. 1321(M. 1903), s. 2c.

Yukarıdaki grafikten de anlaşıldığı üzere Ayaş Rüşdiye Mektebi'nde sık geçen öğrenci isimleri Mehmed (70) Ali (42), Mustafa(35), Ahmet(30)'tir.Bu isimleri Veli(20), Musa(17, Hüseyin(15), İbrahim(12), Süleyman(7) takip etmiştir¹⁵¹.

¹⁵¹ *Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi, Ayaş Rüşdiye Mektebi İmtihân-ı Umûmi Cetveli, H.1316 (M.1898), H.1317(M. 1899), H.1318(M.1900), H.1319(M.1901) ,H.1321(M.1903), s. 2d.*

H. 1 Rebû'l-evvel 1310 (M. 23 Ekim 1892)' da Ayaş kazası Rüşdiye Mektebi harap olmuştur ve tamir edilmesi gerekmektedir. Bunun çaresine bakılması için Ayaş Kaymakamlığı'na tebligat gönderilmiştir. Bu tebligatta şöyle denilmektedir¹⁵²;

“Maarif Umumiye Nezâret-i Celîlesi Canib-i Sâmîsine

Devletlü Efendim Hazretleri

Ayaş kazası Mekteb-i Rüşdîsi ziyâdesiyle harâb ve gayr-i kabil-i iskân olduğundan maazallahu teala bir vuku'atü-s sebebiyye meydan verilmeksizin bunun bir çaresine bakılması zımnında mahallî kaim-makamlığına tebligat-ı müteaddide icrâ ettirildiği halde şimdiye kadar bir semeresi iktitâf olunamamış idi. Bu kerre kaim-makam-ı lâhık izzetlü bey efendi bendeleri bu cihet-i nazar-ı itinaya alarak kendisiyle mal müdürü Hacı Hasan Bey'in taht-ı riyasetlerinde teşekkül eden komisyon vâsıtasıyla iâne-i mikdar-ı kâf-i akçe celb ve cem'î inşââta müteallik ağaç ve tahta gibi levâzımât tedârik olunarak sâye-i muvaffakıyyet vaye-i hazret-i tac-daride Rebiülevvel'in on sekizinci günü mevlid-i nebevi ve cenab-ı peygamberin temînen kırâatini müteakip mektep arsasıyla ittisâlinde bulunan ve belediye dairesinin malı olup meccânen maarife terk edilen hali arsa mektebi mezbûrun bu iki arsanın en mürtezî ve havâdar noktasında inşasına beden ve mübaşeret bulunduğu ve dahi umum tarafından ez diyarı ömrü şevket hazret-i hilâfet-penâhi dua-yı vâcib-ül eda'sı yek-zebân olarak ref'i bâr-gâh ahadiyet kıldığını kaza-i mezkur rüşdiye muallimliğinden vârid olan Fi 22 Eylül sene 1308 tarihli tahrîrât mündericâtından müstebân olduğu berâ-yı ma'lûmat ma'rûzdur. Ol babda emrû ferman hazret-i men leh-ü'l-emrindir.

Fi Rebû'l-ahir sene 1310 ve Fi 10 Teşrini evvel sene 1308”.

¹⁵² BOA., MF.MKT., 154/54, Bak., Ek-14.

Tablo -14:Ayaş Rüşdiye Mektebi muallimleri¹⁵³

Ankara Vilayeti Salnameleri				
	1293(1876)	1295(1878)	1299(1882)	1309(1891)
Muallim-i evvel	Ali Hıfzı Efendi	Veliyyüddin Efendi	Ali Hıfzı Efendi	Abdulkahhar Efendi
Muallim-i sâni	Hacı Emin Efendi	Mehmet Hilmi Efendi	Hacı Emin Efendi	Hacı Emin Efendi
Rika muallimi	Ali Efendi	-	Ali Efendi	Hakkı Efendi
Sülus muallimi	-	-	-	Sait Efendi

	1311(1893)	1318(1900)	1320(1902)	1325 (1907)
Muallim-i evvel	Abdulkahhar Efendi	Ahmet Efendi	Nuri Efendi	Rafet Efendi
Muallim-i sâni	Hacı Emin Efendi	Hacı Emin Efendi	Hacı Emin Efendi	Eyüp Sabri Efendi
Rika muallimi	Hakkı Efendi	Hakkı Efendi	Hakkı Efendi	Hakkı Efendi
Sülus muallimi	Sait Efendi	Sait Efendi	Sait Efendi	Münir Efendi

¹⁵³ AVS., H.1299/M.1882 ,s. 131, AVS.,H. 1308-1309 /M. 1891, s. 256, AVS., H.1311/M.1893 , s. 261-263, AVS., H. 1318/ M. 1900, s. 134-138., AVS., H.1320/M.1902, s. 146-149, H. 1325/M.1907, s.148-151.

Yukarıda Ayaş Rüşdiyesi muallimleri ile ilgili olarak verdiğimiz bilgileri Ankara'nın iki başka kazası ile karşılaştırsak, Ayaş'ta Rüşdiye öğretiminin diğer kazalara göre daha önemli olduğunu görürüz¹⁵⁴:

H.1316 tarili Maarif Salnamesi'ne göre, Beypazarı Rüşdiyesi'nde sadece 2 öğretmen ve 27 öğrenci vardır (Ayaş Rüşdiyesi'nde ise 3 öğretmen 42 öğrenci vardır). H. 1317 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre, İskilip Rüşdiyesi'nde 3 öğretmen ve 23 öğrenci vardır, Ayaş Rüşdiyesi'nde ise 4 öğretmen ve 35 öğrenci vardır).

1869 Maarifi Umumiye Nizamnamesi erkek rüşdiyelerinin programlarını şöyle göstermektedir: Mebadi-i ulum-ı diniye, Lisan-ı Osmani kavaidi, İmla ve İnşa, Tertib-i cedit üzere kavaid-i Arabiye ve Farisiye, Tersim-i hutut, Mebadi-i hendese, Defter tutmak usulü, Tarih-i umumi, Tarih-i Osmani, Coğrafya, Jimnastik ve Fransıca'dır¹⁵⁵.

Kız rüşdiyelerinin programları ise şöyledir: Mebadi-i ulum-u diniye, Lisan-ı Osmani kavaidi, Mebadi-i kavaid-i Arabiye ve Farisiye, İmla ve İnşa, Müntehebat-ı edebiye, Tedbir-i mezil, Muhtasar, Tarih ve Coğrafya, Hesap ve Defter tutmak usulü, resim,biçki-dikiş,musiki'dir¹⁵⁶.

1876-1907 yılları arasında Ayaş Rüşdiye Mektebi'nde okutulan dersler aşağıda tablolarda gösterilmiştir¹⁵⁷.

¹⁵⁴ *SNMU.*, 1316, s. 852- 859, *SNMU.*,1317, s. 949-953.

¹⁵⁵ Yahya Akyüz, "Osmanlı Eğitim Sistemi İçinde ve Günümüzde Ayaş'ta Eğitim, Okullar ve Öğretmenler", *Ayaş ve Bünyamin Ayaşî Sempozyumu*, 2-4 Temmuz 1993, s.1 02.

¹⁵⁶ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s.102.

¹⁵⁷ Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi, Ayaş Rüşdiye Mektebi İmtihân-ı Umûmi Cetveli, H.1293(M. 1876), H. 1295(M. 1878), H. 1299(M. 1882), H. 1309(M. 1891), H. 1311(M. 1893), H. 1318(M. 1900), H.1320(M. 1902), H. 1325 (M. 1907), s. 2a.

Tablo-15: 1876-1907 yılları arasında Ayaş Rüşdiye Mektebi birinci sınıf dersleri¹⁵⁸

Dersler	Derslerin Muhtevaları	Ders Saati
Türkçe	Sarf-ı Osmanî	3
Türkçe	Kırâat	3
Coğrafya	Yeni Coğrafya	2
Hesâb	İlm-i Hesâb	2
Arabi	Arabî	2
Ahlak	Vezâif-i Etfâl	2
Hüsn-i Hat	Meşk mecmûası	1
Ulûm-ı Diniyye	Kur'ân-ı Kerîm, Tecvîd, İlmihâl	3
Toplam ders saati		15

Tablo-16:1876-1907 yılları arasında Ayaş Rüşdiye Mektebi ikinci sınıf dersleri

Dersler	Derslerin Muhtevaları	Ders Saati
Türkçe	Ahlâk	2
Türkçe	Usûl-i Kırâat	2
Kavâid	Sarf-ı Osmanî	3
Coğrafya	Yeni Coğrafya	2
Tarih	Tarih-i İslam	2
Hesâb	İlm-i Hesâb	2
Hüsn-i Hat	Meşk mecmûası	1
Resim	-	1
Farisî	Talim-i Farisî	2
Malûmât-ı Nafia	İlm-i eşya ve Malûmât-ı zirâiyye	1
Ulûm-ı Diniyye	Kur'ân-ı Kerîm, Tecvîd, Nimet-i İslam	3
Arabî	Bina	2
Toplam ders saati		23

Tablo-17:1876-1907 yılları arasında Ayaş Rüşdiye Mektebi üçüncü sınıf dersleri

Dersler	Derslerin Muhtevaları	Ders Saati
Türkçe	Nahv-i Osmanî	2
Türkçe	Usul-i Kırâat	1
Ulûm-ı Diniyye	Kur'ân-ı Kerîm, Tecvîd, Dürr-i Yekta şerhi	3
Kavâid	Sarf-ı Osmanî	1
Arabî	Avamîl	2

¹⁵⁸ Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi, Ayaş Rüşdiye Mektebi İmtihân-ı Umûmi Cetveli, H. 1293(M. 1876), H. 1295(M. 1878), H.1299 (M. 1882), H. 1309(M. 1891), H. 1311(M. 1893), H. 1318(M. 1900), H. 1320(M.1902), H.1325 (M. 1907), s. 2a.

Farisî	Rehber-i Farisî, Mufassal Talim-i Farisî	2
Hendese	İlm-i Hendese, Amelî Hendese	1
Tarih	Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye	2
Coğrafya	Memâlik-i Şâhâne Coğrafyası	2
Hüsn-i Hat	Meşk mecmûası	1
Hesâb	İlm-i Hesâb	2
Hıfzıssihha	Küçük Hıfzıssihha	1
Fransızca		2
Resim		1
Malûmât-ı Tabiat	İlm-i eşyâ, Malûmât-ı zirâiyye	1
Toplam ders saati		24

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde ; birinci sınıflarda okutulan altı saatlik Türkçe dersi üçer saatten iki ayrı ders olarak işlenmiştir. Çünkü, derslerin muhtevaları farklıdır. Birinci dersin muhtevası Sarf-ı Osmanî konularından, ikinci dersin muhtevası kırâat dersinden oluşmaktadır.

Genel programda yer almasına rağmen okulun birinci sınıflarında resim ve ziraat derslerinin okutulmadığı görülmektedir. Fransızca dersi ise üçüncü sınıflarda okutulmaya başlanmıştır¹⁵⁹.

Hicrî 1317 (1899) tarihli Maarif Salnamesi'nden bir örnek verelim. Bu Salname'ye göre Ankara'nın Ayaş kazasındaki Rüşdiye Mektebi'nin durumu şöyledir¹⁶⁰:

Muallim-i evvel	Ahmet Şefik Efendi
Muallim-i sâni	Hacı Emin Efendi
Rik'a muallimi	Hakkı Efendi
Sülüs muallimi	Sait Efendi

¹⁵⁹ Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi, Ayaş Rüşdiye Mektebi İmtihân-ı Umûmi Cetveli, H. 1293 (M. 1876), H. 1295 (M. 1878), H. 1299 (M. 1882), H. 1309 (M. 1891), H. 1311 (M. 1893), H. 1318 (M. 1900), H. 1320 (M. 1902), H. 1325 (M. 1907), s. 2b.

¹⁶⁰ SNMU., 1317, s. 950-951.

Tablodan anlaşılacağı üzere Ayaş Rüşdiye Mektebi'nde bu tarihte dört öğretmen vardır. 2 öğretmen yazı dersleri için görevlendirilmiştir. H. 1316 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre Beypazarı Rüşdiyesi'nde sadece 2 öğretmen vardır ve bunlardan birisi Hüsn-i Hat (güzel yazı) öğretmenidir¹⁶¹. Demekki o dönemde güzel yazı dersi çok önemlidir.

Tedrisât-ı İbtidâiyye Kanûn-ı Muvakkatı ile İbtidâî Mektepler Rüşdiye kısımlarını da kapsamına alacak şekilde düzenlenmiştir. Böylece Rüşdiye Mektepleri de işlevini kaybederek İbtidâî Mektepler'e dönüştürülmekte idi. Bu düzenlemenin Ayaş kazasında da uygulamaya konulduğu düşünülmektedir. 1914 yılından itibaren öğrencilerin kazadaki diğer mekteplere kaydedilerek Rüşdiye Mektebi'nin kapatıldığını görmekteyiz.

1.4. Medreseler

Tablo-18: Vilayet-i Ankara Salnamelerine Göre Ayaş Kazası Medrese Sayısı¹⁶²:

Ankara Viayet-i Salnameleri						
1295 (1878)	1299 (1882)	1309 (1891)	1311 (1893)	1318 (1900)	1320 (1902)	1325 (1907)
4	7	7	7	7	11	11

Tablodan anlaşılacağı üzere 1878 yılında Ayaş'ta medrese sayısı 4 iken 1907 yılında 11 olmuştur.

Tablo-19: Ayaş Kazası Medreseleri¹⁶³:

Medresenin Adı	Bulunduğu Mahalle	Müdürrisi	Kurucusu
Şeyh Muhyiddin	Şeyh Muhyiddin	Ahmet Efendi	Halk

¹⁶¹ SNMU., 1316, s. 852- 859 ,Bak., Ek-15.

¹⁶² AVS., 1295, s. 68-69, AVS., 1299, s. 116-117, AVS., 1309, s.123-133, AVS.,1311, s. 161-163, AVS., 1318, s. 135, AVS.,1320, s. 146, AVS.,1325, s. 137.

¹⁶³ SNMU., 1316, s. 856-859; SNMU., 1317, s. 956-959; SNMU., 1318, s. 1066-1067.

Bünyamin Ayaşı	Derviş İmam	Abdurrahman Efendi	Vecihi Paşa
Avniye	Şeyh Muhyiddin	Nuh Efendi	Halk
İrfaniye	Camiatik	Hasan Efendi	Halk
Hüsniye	Şeyh Muhyiddin	Mehmet Efendi	Halk
Hacı Güneş Ağa	Hacıveli	Ali Efendi	Hacı Güneş Ağa
Hamidiye	Hacırecep	Ali Efendi	Halk
Güdül	Güdül	HacıMustafa Efendi	Hacı Hüseyin Ağa
Uruş	Uruş	Halil Efendi	-
Uruş	Uruş	Hacı Mehmet Efendi	-
Virancık	Virancık	Mehmet Efendi	-

Tablodan da anlaşılacağı üzere Ayaş'ta yedisi merkezde, biri Güdül'de, diğer ikisi Uruş ve biri de Virancık köylerinde olmak üzere toplam 11 medrese bulunmaktadır.

Şeyh Muhyiddin Medresesi

Ayaş'ta yetişen mutasavvıflardan olan Muhyiddin Efendi “Arabi lakabıyla bilinmektedir¹⁶⁴. Bu medrese için 60.000 akçe para vakfederek, 20 akçesi medresenin müderrisine, iki akçesi mütevelliyeye ve üç akçesi de öğrenciyeye verilmek üzere şart koşulmuştur¹⁶⁵.

¹⁶⁴ *Ayaş Şerhiye Sicilleri*, Defter II, Belge 303, s.317.

¹⁶⁵ *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi*, Defter 558, vr. 139b.

Medresenin 979/1571 tarihinde şimdiki kendi adına yaptırılan caminin çevresinde olduğu bilinmektedir¹⁶⁶. Bu medresenin 1308/1890 yılında müderrisi, Müftü Hüseyin Efendi'dir¹⁶⁷.

Vakfiye kaydı şöyledir¹⁶⁸:

“Nefs-i kasaba-i Ayaş der-liva-i Ankara, kasaba-i mezbureden sahib-i hayrattan Muhyiddin Efendi veledi Hacı Ali Nazilli bir medrese bina edüp kendü malından altmış bin akçe vakfedüb onu on bir gün üzere muamele-i şeriyye olunup hasıl olan ribhinden yirmi akçe müderrise tayin edilip iki akçe mütevelliyeye ve üç akçe talebeye tayin olunup zikrolunan müderrise madamki, kendü kayd-ı hayatında oldukça mutasarrıf olup istedikleri kimesne tevcih oluna ve kendülerden sonra ebnaya ve ebna-i ebnaya şart edüp ba'de inkıradihim kasaba-i mezbureden tarikıyla müstehak olana tevcih olunup ba'dehü hariçten müstehak olana tevcih olunmak üzere şart edüp ve tevliyyet-i mezbure zamanında kendülere ve kendülerden sonra ebnaya ve ebnanın ebnasına ve ebna münkarız olıcak utekaya meşrut olmak üzere şart etmeğin ber müceb-ı şart-ı vaki. Defter-i Cedide kayd olundu”.

Tablo-20:Ayaş kazalarındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları¹⁶⁹

Medresenin Adı	1897-1898	1898-1899	1899-1900
Şeyh Muhyiddin	68	68	68
Bünyamin Ayaşi	61	61	61
Avniye	100	100	100

¹⁶⁶ Bak., Ek-16.

¹⁶⁷ *Ayaş Şeriyye Sicilleri*, Defter II, Belge 303, s. 317.

¹⁶⁸ *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi*, Defter 558, vr. 139b.

¹⁶⁹ *SNMU.*, 1316, s. 858-859; *SNMU.*, 1317, s. 956-961; *SNMU.*, 1318, s. 1066-1069.

İrfâniye	11	11	11
Hüsniye	33	33	33
Hacı Güneş Ağa	79	79	79
Hamîdiye	54	54	54
Güdül	80	80	80
Uruş	90	90	90
Uruş	60	60	60
Virancık	25	25	25

Tablodan anlaşılacağı üzere H. 1897-1898/M. 1315 yılındaki bilgiler H. 1898-1899/M. 1317, H. 1899-1900/M. 1318 Maarif Salnameleri'nde de aynen tekrar edilmektedir. Başka bazı kazalardaki öğrenci sayısı değiştiği halde Ayaş için aynı rakamların tekrar edilmesi, bize bu bilgilerin güncelleştirilmediğini, yani daha sonraki salnameler için yeni bilgiler temin edilemediğinden, aynen tekrarlandığını düşündürmektedir.

Yine tablodan anlaşılacağı üzere medreselerin halkın katkılarıyla yapıldığıdır. Bu durum da halkın eğitime verdiği önemi göstermektedir. Ayrıca medreseler buldukları mahallenin adını ya da şahıs isimlerini almışlardır.

H. 1315/M.1897 tarihinde bu medreselerde okuyan toplam öğrenci sayısı 661'dir. Aynı dönemde Ayaş'ın toplam nüfusu 21.700'dür. Bu nüfus dikkate alındığında medrese sayısının ve medreselerdeki öğrenci sayısının az olmadığı ortaya çıkar. Bu yargımızı güçlendirmek için diğer bazı kazalarla karşılaştırma

yapabiliriz. Aynı dönemde Nallıhan'da sadece üç medrese ve 200 öğrenci vardır. İskilip' de dokuz medrese ve 437 öğrenci vardır¹⁷⁰.

1.5.Kütüphane

1.5.1.Bünyamin Kütüphanesi

Ayaş kazasında Bünyamin Veli hazretlerinin Camii şerifi içine Vecihi Paşazade Kemal Paşa kütüphane yaptırmıştır¹⁷¹.

	Bünyamin Kütüphanesi	Kitap Adedi
1897		175
1898		175
1899		175
1900		325
1902		325
1907		325

2.Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ayaş Kazasında Eğitim Kurumları

2.1.Kaza Merkezi'nde Eğitim Durumu

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülke genelinde olduğu gibi Ayaş kazasında da ilköğretim faaliyetleri sıbyân ve ibtidâî mektepleri adıyla sürdürüle gelmekteydi.

Bu dönemde Ayaş'ta bir erkek mektep vardır¹⁷².

2.1.2. Ayaş İlk Erkek Mektebi

Cumhuriyetin ilk yıllarında Ayaş'ta yeni yapılan bir okul binası bulunmamaktaydı. Ayaş İlk Erkek Mektebi'nin Ayaş'ta 1888 yılında açılan ibtidâî mektebinin devamı olduğu düşünülmektedir.

¹⁷⁰ SNMU., 1317, s. 1158-1159.

¹⁷¹ SNMU., 1316, s. 868-869; SNMU., 1317, s. 964-967; SNMU., 1318, s. 1072-1075; AVS., H. 1318/M.1900, s. 134-138, AVS., H. 1320/M. 1902, s. 146-149, AVS., H. 1325/M.1907, s. 148-151.

¹⁷² Muslihiddin Safved, Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası, Ankara Vilayeti, İstanbul 1341/1925, s. 56-70.

Tablo:21 : Ayaş İlk Erkek Mektebi 1918-1922 seneleri arası öğrenci istatistiği¹⁷³

Eğitim- Öğretim Yılları	Devre-î Ülâ		Devre-î Mutavassıta		Devre-î Âliye	
	1.sınıf	2.sınıf	1.sınıf	2.sınıf	1.sınıf	2.sınıf
1918 -1919	42	30	9	10	14	6
1920-1921	27	31	22	3	5	8
1921-1922	39	21	29	7	14	6

Cumhuriyetin ilk yıllarında Ayaş kazasında önceki yıllarda olduğu gibi öğrencilerin derslerdeki başarı durumları 10'luk not sistemi üzerinden değerlendirilmiştir.

Tablo-22: Ayaş İlk Erkek Mektebi 1918-1922 seneleri arası öğrenci yaş istatistiği¹⁷⁴

Eğitim- Öğretim Yılları	Devre-î Ülâ							Devre-î Mutavassıta							Devre-î Âliye							
	Y	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	
1918																						
1919	Ö	6	7	10	12	22	9	7														

¹⁷³ Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi, Ayaş İlk Erkek Mektebi R. 1334-1335 (M. 1918-1919) İmtihân-ı Umûmi Cetveli, s. 1a-1b, 2a-2b,3a-3b, R. 1336-1337 (M. 1920-1921) İmtihân-ı Umûmi Cetveli, s. 1a-1b, 2a-2b,3a-3b, R. 1337-1338 (M. 1921-1922) İmtihân-ı Umûmi Cetveli, s. 1a-1b, 2a-2b, 3a-3b.

¹⁷⁴ Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi, Ayaş İlk Erkek Mektebi R. 1334-1335 (M. 1918-1919) İmtihân-ı Umûmi Cetveli, s.1a-1b, 2a-2b,3a-3b, R. 1336-1337 (M. 1920-1921) İmtihân-ı Umûmi Cetveli, s. 1a-1b, 2a-2b,3a-3b, R. 1337-1338 (M. 1921-1922) İmtihân-ı Umûmi Cetveli, s. 1a-1b, 2a-2b, 3a-3b.

1920									
1921	Ö	2	8	6	5	5	4	3	-
1921	Ö	6	9	12	13	10	-	-	-
1922									

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı gibi, 1918- 1919 yılları arasında Devre-î Ülä sınıfı öğrenciler arasındaki yaş farkı 6, Devre-î Mutavassıta sınıfı öğrenciler arasındaki yaş farkı 4, Devre-î Âliye sınıfı öğrenciler arasındaki yaş farkı 5'tir. 1920-1921 yılları arasında Devre-î Ülä sınıfı öğrenciler arasındaki yaş farkı 6, Devre-î Mutavassıta sınıfı öğrenciler arasındaki yaş farkı 4, Devre-î Âliye sınıfı öğrenciler arasındaki yaş farkı 4'tür. 1921-1922 yılları arasında Devre-î Ülä sınıfı öğrenciler arasındaki yaş farkı 5, Devre-î Mutavassıta sınıfı öğrenciler arasındaki yaş farkı 4, Devre-î Mutavassıta sınıfı öğrenciler arasındaki yaş farkı 4'tür. Bu oranlardan anlaşıldığı gibi okula öğrenci alınırken belli bir yaş kriteri esas alınmamıştır.

Tablo-23: Ayaş İlk Erkek Mektebi 1920 Senesi Dersleri¹⁷⁵

Devre-î Ülä	Devre-i Mutavassıta	Devre-i Âliye
Resim	Tarih	Tarih
El İşleri	Coğrafya	Coğrafya
Musîki	Hendese	Hendese
Terbiye-i Bedeniyye	Hesâb	Hesâb
Hesâb	Kur'ân-ı Kerîm maa Tecvîd,	Kur'ân-ı Kerîm maa Tecvîd
Ulûm-ı Diniyye	Türkçe, Kırâat, İmlâ, Sarf,Nahiv, Tahrîr, Manzume, Yazı	Türkçe, Kırâat, İmlâ, Sarf,Nahiv, Tahrîr, Manzume, Yazı

¹⁷⁵Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi, R. 1336-1337 (M.1920-1921) İmtihân-ı Umûmi Cetveli, s.1a-1b, 2a-2b,3a-3b.

Kırâat, Manzûme, Yazı	Ulûm-ı Diniyye	Musâhabât-ı Ahlâkıyye
	Eşya, Zirâat	Eşya, Zirâat
	Musâhabât-ı Ahlâkıyye	
	Terbiye-i Bedeniyye	Terbiye-i Bedeniyye
	Resim	Resim
	El işleri	El işleri
	Musîki	Musîki
		Fransızca

Tablo incelendiğinde Devre-i Âliye’de mevcut derslere ilave olarak Fransızca’nın okutulduğu görülmektedir.

Okulun öğretim kadrosu ile ilgili bilgi sahibi değiliz.

Tablo-24: 1926-1927 Ders Senesinde İlk Mekteplerde Okutulması Kabul Edilen Kitaplar¹⁷⁶

	BİRİNCİ SINIF
DERS	KİTAP
ELİFBÂ	Sevimli Elifbâ Yeni Elifbâ Cümle usûlüyle ilk Elifbâ Kelime Usûlü Kırâatlı Elifbâ Son Türkçe Elifbâ Hakiki kolay Elifbâ Resimli Elifbâ Güzel Elifbâ Kelime usulüyle Elifbâ Cumhuriyet Elifbâsı

¹⁷⁶ *Maârif Vekâleti Tebliğler Mecmûası*, S.8, Millî Matbaa, İstanbul 1926, s. 26.

KIRÂAT	<p>Elifbâdan sonra Resimli Kırâat Türkçe Kırâat Bizim Kırâat Doğru Usûl-i Kırâat Cumhuriyet Çocuklarına Yeni ve Millî Kırâat Cumhuriyet Kırâatı Kolay Kırâat</p>
	İKİNCİ SINIF
DERS	KİTAP
KIRÂAT	<p>Türkçe Kırâat Bizim Kırâat Doğru Usûl-i Kırâat Cumhuriyet Çocuklarına Yeni ve Millî Kırâat Cumhuriyet Kırâatı Kolay Kırâat</p>
	ÜÇÜNCÜ SINIF
DERS	KİTAP
KIRÂAT	<p>Türkçe Kırâat Bizim Kırâat Doğru Usûl-i Kırâat Cumhuriyet Çocuklarına Yeni ve Millî Kırâat Cumhuriyet Kırâatı Kolay Kırâat</p>

TARİH	Cumhuriyet Tarih Dersleri Bizim Tarih Türkiye Tarihi Millî Tarih
COĞRAFYA	Yeni Coğrafya Dersleri Coğrafya Dersleri (Birinci Kitap) Cumhuriyet Coğrafyası Çocuklara Coğrafya Dersleri İlk Coğrafya Kırâatleri Coğrafya Defteri
HESÂB	Güzel Hesâb Yeni İlm-i Hesâb Yeni Usûl Resimli Hesâb Dersleri İptidai Hesâb

Cumhuriyet döneminin başlarında çıkarılan Devlet Salnameleri'ne göre, Ayaş'ta okulların sayısal durumu ve Ayaş'ın nüfusu şöyledir¹⁷⁷:

T.C.Devlet Salnameleri	Erkek	Kadın	Toplam	İlkokul sayısı	Öğrenci sayısı
1925-1926 tarihli	-	-	-	8	750
1926-1927 tarihli	10.340	12.063	22.403	9	687

Bu tablodan, Cumhuriyet dönemi başlarında, Ayaş'ın nüfusunda çok az düşüş olmasına rağmen okul ve öğrenci sayılarında büyük bir azalma görülmektedir. Bu durum eskiden köylere kadar yayılmış olan sıbyân mekteplerinin kaldırılmış olmasından ve yeni ilkokulların henüz yaygınlaştırılmamasından kaynaklanmaktadır.

¹⁷⁷ Yahya Akyüz, "Osmanlı Eğitim Sistemi içinde ve Günümüzde Ayaş'ta Eğitim, Okullar ve Öğretmenler *Ayaş ve Bünyamin Ayaşı Sempozyumu*, 2-4 Temmuz 1993, s.127.

2.2.Köylerde Eğitim Durumu

Tablo-25: Köylerde Eğitim Durumu¹⁷⁸

Köyün Adı	Öğretimin başladığı sene	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı
Başbereket	1928	-	77
Bayram	1929	1	90
Çanlı	1927	-	168
Feruz	1929	1	105
Gökler	1927	-	164
Ortabereket	1930	-	96
Sinanlı	1915	-	259
Ulupınar	1927	1	10
Yağmurdede	1928	-	147

Yukarıdaki tabloyu incelersek:

Sinanlı köyü dışında kalan diğer köylerde eğitim Cumhuriyet döneminde başlamıştır. Dikkat çeken bir diğer özellik eğitim ilk olarak Sinanlı köyünde

¹⁷⁸ Mehmet Aldan, *a.g.e.*, s.87.

başladığı gibi öğrenci sayısının en fazla olduğu köy yine Sinanlı köyüdür. Bu durum nüfusun kalabalık olmasından ve halkın eğitime verdiği önemden de kaynaklanabilir.

Tablo-26:1930'lu Yıllara İlişkin İstatistiki Bilgiler¹⁷⁹

Okulun Adı	Öğretmen		Öğrenci	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kız
Başbereket	1	-	8	11
Bayram	-	1	20	18
Çanlı	2	1	55	50
Okulun Adı	Öğretmen		Öğrenci	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kız
Feruz	3	1	63	57
Gökler	2	2	65	67
Ortabereket	2	-	32	31
Sinanlı	7	3	120	115
Yağmurdede	1	-	22	18

¹⁷⁹ Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü arşivi, 1930 yılı nüfus sayımına mahsus defterdir. (Klasör no.12)

Yukarıdaki tablo incelendiğinde hem öğretmen hem de öğrenci sayısının rakamsal olarak Sinanlı İlkokulu'nda önde olduğu görülmektedir.

İlçe merkezinde öğretim kurumu olarak Bünyamin İlkokulu vardır. Çalışmamız 1876-1930 yılları arasını kapsadığı için bu dönem aralığında olan tek okul Bünyamin İlkokulu'dur.

-Bünyamin İlkokulu: Cumhuriyetin ilanından sonra Ayaş'ta Birinci Mektep adıyla açılan ilk okuldur. Bu okul Bünyamin Medresesi'nin enkazı ve il bütçesinden ayrılan 3200 lira ödenek ile inşa olunmuştur. 1925 yılında eğitim öğretime başlamıştır. 1928 yılında ilk ahşap binası yapılmıştır. Okul ilçede doğmuş ve yetişmiş olan Bünyamin Ayaşî Hazretleri' ne hürmeten bu adı almıştır. Günümüzde hala aynı isimle ilkokul olarak hizmet vermektedir¹⁸⁰.

Sonuç olarak buraya kadar verilen bilgiler çerçevesinde gerek köyler ve gerekse Ayaş merkezde eğitim ve öğretim faaliyetlerine gereken önemin verildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

¹⁸⁰ Mehmet Aldan, *a.g.e.* ,s. 88.

SONUÇ

Ayaş kazasında açılan ilk kurumlar sıbyân mektepleridir. 1876 yılında 5 olan sıbyân mektebi sayısı 1907 yılına gelindiğinde 58 olmuştur. 1876- 1907 yılları arasında sıbyân mektebi sayısı 10 kattan fazla artmıştır. 58 tane sıbyân mektebinin 55 tanesi zükur (erkek) ve 3 tanesi de inas (kız) olarak dağılım göstermektedir. 1902 yılında Ayaş'ta toplam sıbyân ve rüşdiye öğrenci sayısı 2.364'tür. Bu rakam 24.061 olan nüfusa oranlanırsa toplam öğrenci sayısı genel nüfusun % 0,98 (binde 98)' ini oluşturduğu görülür. Bu oran Ankara Vilayeti'nde % 0,36.6'dır. Bu netice Ayaşlıların eğitime verdiği önemin bir göstergesi olarak karşımıza çıkıyor.

Ayaş kaza merkezinde açılan ilk İptidai Mektep 1888 yılında halktan toplanan bağış paraları ile yaptırılmıştır. Bu mektep de aynı sınıfta eğitim-öğretim gören öğrenciler arasında zaman zaman yaş farkının altıya kadar çıkması bazı sorunları beraberinde getirmiş olsa da, çocukların okul ortamına alınarak eğitim haklarından mahrum kalmamalarına çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Ayaş kazasına bağlı Güdül nahiyesinde 1894 yılında Güdül iptidai mektebi açılmıştır. Bu mektepte Ayaş kaza merkezindeki iptidai mektep gibi halktan toplanan bağış paraları sayesinde yaptırılmıştır. Bu dikkat çeken bir durumdur. Halkın eğitime verdiği önemi ve maddi durumu iyi olanların eğitime yaptığı katkıyı göstermektedir.

Ayaş kazasının modern anlamda açılan ilk okulu Rüşdiye Mektebi idi. Rüşdiye Mektebi'nin öğrenci sayılarına bakacak olursak 1898 yılında 42,1899'da 35, 1900'de 35,1901'de 60 ve 1903 yılında 66'dır. Yıllara göre öğrenci sayısında dalgalanmalar görülmektedir. Buna rağmen Ayaş'ta rüşriye öğretimi diğer kazalara göre daha önemlidir. Örneğin; 1898 yılında Beypazarı Rüşdiyesi'nde sadece 2 öğretmen ve 27 öğrenci vardır (Ayaş Rüşdiyesi'nde ise 3 öğretmen 42 öğrenci vardır).1899'da İskilip Rüşdiyesi' nde 3 öğretmen ve 23 öğrenci vardır, Ayaş Rüşdiyesi'de ise 4 öğretmen ve 35 öğrenci vardır).

1893-1894 yıllarında Ayaş'ta bir Rüşdiye Mektebi açılmıştır. Ancak, Ayaş'ta Rüşdiye daha önce açılmış olduğundan, bu açılış mektebe yeni ve uygun bir bina sağlama girişimidir. Yani yeni binanın açılışıdır.

Ayaş Rüşdiye Mektebi'nde genel programda yer almasına rağmen okulun birinci sınıflarında resim ve ziraat derslerinin okutulmadığı görülmektedir. Fransızca dersi ise üçüncü sınıflarda okutulmaya başlanmıştır.

1899 yılında Ayaş Rüşdiye Mektebi'nde dört öğretmen vardır.2 öğretmen yazı dersleri için görevlendirilmiştir. Aynı yıl Beypazarı Rüşdiyesi'nde sadece 2 öğretmen vardır ve bunlardan birisi Hüsn-i Hat (güzel yazı) öğretmenidir . Demekki o dönemde güzel yazı dersi çok önemlidir.

Tedrisât-ı İbtidâiyye Kanûn-ı Muvakkatı ile iptidai mektepler rüştiye kısımlarını da kapsamına alacak şekilde düzenlenmiştir. Böylece rüştiye mektepleri de işlevini kaybederek iptidai mekteplere dönüştürülmekte idi. Bu düzenlemenin Ayaş kazasında da uygulamaya konulduğu düşünülmektedir. 1914 yılından itibaren öğrencilerin kazadaki diğer mekteplere kaydedilerek Rüşdiye Mektebi'nin kapatıldığını görmekteyiz.

Medreseler bakımından Ayaş kazası zengindir. 1878 yılında Ayaş'ta medrese sayısı 4 iken 1907 yılında 11 olmuştur. Bu medreselerden yedisi Ayaş merkezde ,biri Güdül'de diğer ikisi Uruş ve biri de Virancık köyündedir. Fakat medreselerde öğrenci sayıları yıllara göre aynı verişmiştir. Bu durum bize bilgilerin güncelleştirilmediğini, ya da yeni bilgiler temin edilemediğinden aynen tekrarlandığını düşündürmektedir.

Medreselerin ismine bakıldığı zaman medreseler ya kuruldukları mahalle ismini ya da şahıs isimlerini almışlardır.

1897 tarihinde medreselerde okuyan toplam öğrenci sayısı 661'dir.Aynı dönemde Ayaş'ın toplam nüfusu 21.700'dür.Bu nüfus dikkate alındığında medrese sayısının ve medreselerdeki öğrenci sayısının az olmadığı ortaya çıkar. Bu yargımızı güçlendirmek için diğer bazı kazalarla karşılaştırma

yapabiliriz. Aynı dönemde Nallıhan'da sadece üç medrese ve 200 öğrenci vardır. İskilip' de dokuz medrese ve 437 öğrenci vardır.

Ayaş kazasında o dönemlerde Bünyamin Veli hazretlerinin Camii şerifi içine Vecihi Paşazade Kemal Paşa tarafından yaptırılmış Bünyamin Kütüphanesi vardır.

Cumhuriyet dönemi başlarında, Ayaş'ın nüfusunda çok az düşüş olmasına rağmen okul ve öğrenci sayılarında büyük bir azalma görülmektedir. Bu durum eskiden köylere kadar yayılmış olan sıbyân mekteplerinin kaldırılmış olmasından ve yeni ilkokulların henüz yaygınlaştırılmamasından kaynaklanmaktadır.

Köylerin durumuna bakacak olursak Sinanlı dışında kalan diğer köylerde eğitim Cumhuriyet döneminde başlamıştır. Dikkat çeken bir diğer özellik eğitim ilk olarak Sinanlı köyünde başladığı gibi öğrenci sayısının en fazla olduğu köy yine Sinanlı köyüdür. Bu durum nüfusun kalabalık olmasından ve halkın eğitime katılma isteğinden kaynaklanabilir.

Çalışmamız 1876-1930 yılları arasını kapsadığı için bu dönem aralığında olan tek okul Bünyamin İlkokulu'dur. Bünyamin İlkokulu Ayaş'ta Birinci Mektep adıyla açılan ilkokuldur. Bu okul Bünyamin Medresesi'nin enkazı ve il bütçesinden ayrılan 3200 lira ödenek ile inşa olunmuştur. 1925 yılında eğitim öğretime başlamıştır. 1928 yılında ilk ahşap binası yapılmıştır. Okul ilçede doğmuş ve yetişmiş olan Bünyamin Ayaşî Hazretlerine hürmeten bu adı almıştır. Günümüzde hala aynı isimle ilkokul olarak hizmet vermektedir.

Yaptığımız çalışma sonucunda gerek köyler gerek kaza merkezinde nitelik ve nicelik açısından eğitim durumunun ileri seviyede olduğunu söyleyebiliriz. Buraya kadar verilen bilgiler ve yapılan tespitler neticesinde 1876-1930 yılları arasında Ayaş kazasının eğitim kurumları hakkında önemli bazı veri ve sonuçlara ulaşılmış oldu.

BİBLİYOGRAFYA

1.Arşiv Vesikaları

1.1.Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

1.1.1.Maarif Nezareti Mektubi Kalemi: Dosya no.7, Gömlek no.43; Dosya no.19,Gömlek no.83; Dosya no.41, Gömlek no.55 ; Dosya no.44, Gömlek no.68; Dosya no.990, Gömlek no.60; Dosya no.32, Gömlek no.115; Dosya no.1007, Gömlek no.65; Dosya no.35, Gömlek no.75; Dosya no.36, Gömlek no.114; Dosya no.40, Gömlek no.99; Dosya no.128, Gömlek no.23; Dosya no.190, Gömlek no.110; Dosya no.154, Gömlek no.54; Dosya no.1165, Gömlek no.18; Dosya no.410, Gömlek no.50; Dosya no.656, Gömlek no.57; Dosya no.254, Gömlek no.30; Dosya no.370, Gömlek no.38; Dosya no.851, Gömlek no.68; Dosya no.684, Gömlek no.48; Dosya no.673, Gömlek no.3; Dosya no.345, Gömlek no.35; Dosya no.780, Gömlek no.62; Dosya no.394, Gömlek no.39; Dosya no.681, Gömlek no.2; Dosya no.780, Gömlek no.62; Dosya no.373. Gömlek no.26; Dosya no.370. Gömlek no.38; Dosya no.254, Gömlek no.30; Dosya no.352, Gömlek no.57; Dosya no.410, Gömlek no.50; Dosya no.485, Gömlek no.48; Dosyano.658, Gömlek no.25; Dosya no.684, Gömlek no.48; Dosya no.830, Gömlek no.64; Dosya no.312, Gömlek no.6; Dosya no.589, Gömlek no.13.

1.2. Ayaş Milli Eğitim Müdürlüğü Arşiv Arşiv Belgeleri

Güdül Mekteb-i İbtidaisi İmtihân-ı Umûmi Cetveli 1323

Ayaş Mekteb-i İbtidaisi İmtihân-ı Umûmi Cetveli 1318.

Ayaş Rüşdiye Mektebi İmtihân-ı Umûmi Cetveli 1293, 1295, 1299, 1309, 1311, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1325.

1.3. 979 tarihli Ankara livası mufassal defteri, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no:74, s. 270-294.

1.4. Ayaş Şeriyeye Sicilleri, Defter II, Belge 303,s.317.

1.5.Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter 558,vr.139b.

2.Resmi Yayınlar

2.1. Ankara Vilayeti Salnameleri

H. 1293/M. 1876; H. 1295/M. 1878; H. 1299/M. 1882; H. 1308/M. 1891;
H.1311/M.1893; H. 1318/M. 1900; H.1320/M. 1902; H. 1325/M. 1907.

2.2.Maarif Salnameleri

S. N. M. U. 1316 (1898), Def'a 1, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 1257.

S. N. M. U. 1317 (1899), Def'a 2, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 1496.

S. N. M. U. 1318 (1900), Def'a 3, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 1677.

S. N. M. U. 1319 (1901), Def'a 4, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 985.

S. N. M. U. 1321 (1903), Def'a 6, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 740.

2.3. Maârif Vekâleti Yayınları

Maârif Vekâleti Tebliğler Mecmûası, S.8, Millî Matbaa, İstanbul 1926.

3.Kitaplar ve Makaleler

3.1.Kitaplar

ADIVAR, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.

AKKUTAY, Ülker, *Enderun Mektebi*, Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1984.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem A yayıncılık, Ankara 2005.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yay., İstanbul 1999.

ALDAN, Mehmet, *Türlü Yönleriyle Ayaş*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965.

ATALAY, Besim, *Divanü Lügatit Türk tercümesi*, C.1., Ankara 1988.

BALTACI, Cahit, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.

BAYKAL, İsmail Hakkı, *Enderun Mektebi*, C.I, İstanbul 1953.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

BİLİM, Cahit Yalçın, *Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma* (1839-1876), Eskişehir 1984.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, MEB. yay., İstanbul 1995.

CİCİOĞLU, Hasan, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim*, AÜEBF yay., 2. Baskı, Ankara 1985.

DEMİRALP, Yekta, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

DEWEY, John, *Türkiye Maârifi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939.

ERGİN, Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Yayınları, C.I-II, İstanbul 1977.

ERZEN, AFİF, *İlkçağda Ankara*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

EVLİYA Çelebi, *Seyahatname*, (haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), C.II, İstanbul 2003.

GENÇ, Reşat, *Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar (3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988

HAKSUN, Korel, *Tarihten Notlar (1-2)*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2004.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *14.-17.Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK., yayınları, Ankara 2014.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Feza Gazetecilik, İstanbul 1999.

İNALCIK, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, TTK yayınları, Ankara 1943.

KARAL ,Enver Ziya, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul 1940.

KARAL, Enver Ziya, *Selim, III'ün Hatt-ı Hümayunları; Nizam-ı Cedit*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1946.

KATİP Çelebi, *Cihannüma (yazma)*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Ankara 20009.

KOÇER, Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*, Uzman Yayınları, Ankara 1987.

KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK. Yayınları, Ankara 1999.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *XX. Asra Yetişen Osmanlı Medreseleri*, TTK Yayınları, Ankara 2000.

LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayıncılık, 5.baskı, Ankara 2011.

ÖZBİLGİN, Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Adab-ı Osmaniye*, İz Yayıncılık İstanbul 2004.

ÖZKAN, Salih, *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2010.

ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1959.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB. Yayınevi, İstanbul 1993.

SAFVED, Muslihiddin, *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası*, Ankara Vilayeti, İstanbul 1925.

SAKAOĞLU, Necdet, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim yayınları, İstanbul 1991.

SARIÇELİK, Kerim, *Konya'da Modern Eğitim Kurumları (1869-1919)*, Çizgi Kitabevi Konya 2010.

SHAW, J, Stanford, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.II, İstanbul 1983.

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998.

TEKELİ, İlhan, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

UNAN, Fahri, *Osmanlılarda Medrese Eğitimi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

UNAT, Faik Reşit, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, MEB. Yayınevi, Ankara 1964.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, TTK. Yayınları, Ankara 1965.

YALÇIN Durmuş, Yaşar Akbıyık, Yücel Özkaya, Gülnihal Bozkurt, Dursun Ali Akbulut, Erdinç Tokgöz, Refik Turan, Nuri Köstüklü, Mustafa Balcıoğlu, M.Akif

Tural, Cezmi Eraslan, Cemal Avcı, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, ATAM. yay., Ankara 2011.

YALÇIN, Durmuş- Yaşar Akbıyık- Yücel Özkaya- Gülnihal Bozkurt- Dursun Ali Akbulut- Erdinç Tokgöz- Refik Turan- Nuri Köstüklü- Mustafa Balcıoğlu- M.Akif Tural- Cezmi Eraslan- Cemal Avcı, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, ATAM. yay., Ankara 2000.

YALGIN, Ali Rıza, *Cenupta Türkmen Oymakları*, 2.kısım, Ankara 1993.

YÜCEL, Hasan Ali, *Türkiye’de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1994.

YÜCEL, Yaşar ve Ali Sevim, *Türkiye Tarihi*, TTK.,yay., Ankara 1991.

3.2.Makaleler

AKYÜZ, Yahya, “Cumhuriyet’e Gelinceye Kadar İlköğretimin Tarihçesine Kısa Bir Bakış”, Türkiye’de İlköğretimin (Dünü, Bugünü, Yarını), *MEB*, İstanbul 2003.

AKYÜZ, Yahya, “Osmanlı Eğitim Sistemi İçinde ve Günümüzde Ayaş’ta Eğitim, Okullar ve Öğretmenler”, Ayaş ve Bünyamin Ayaşı Sempozyumu, 2-4 Temmuz 1993.

BEYDİLLİ, Kemal, “Mühendishane-i Bahri Hümayun”, *DİA.*, C. 31, İstanbul 2006.

BOZKURT, Nebi, “Medrese”, *DİA.*, C.28, İstanbul 2003.

BOY, Arzu, “Medreselerin Kısa Bir Geçmişi ve Kayseri Medreseleri”, *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4, Sayı: 1, 2017.

DEMİR, Şerif, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitiminde Yaşanan Değişim” *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2015.

DEMİRTAŞ, Zülfü, “Osmanlı’da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.17, Sayı: 1, Elazığ 2007.

DEVELİOĞLU, Ferit “İdadi” *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1999.

DOĞAN, Recai, “ II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketlerinde Din Eğitim-Öğretimi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , C.38, S.1, 1998.

ESER, Gülşah, “Türkiye’de Modern Bilimlerin Eğitiminde Mektebi Harbiye Örneği”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.13, İstanbul 2012.

GÜRAN, Tevfik, “Ziraî Politika ve Ziraatta Gelişmeler, 1839-1876”, *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992.

İPŞİRLİ, Mehmet, “ Medrese”, *DİA.*, C.28, Ankara 2003.

KARAL, Enver Ziya “Tanzimattan evvel garplılaşma hareketleri”, *Maarif Vekaleti*, İstanbul 1940.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf: “Hadimî Medresesi’ne dair bir Vakfiye”, *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1998.

MEMİOĞLU, Zeki, “İmparatorluktan Cumhuriyet’e İlk Öğretimimiz”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S:21, Erzurum 2003.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Harbiye”, *DİA.*, C.1, İstanbul 1997.

PALALI, İlhan, “Osmanlı Salnameleri ve Tarih Araştırmalarındaki Kaynak Değeri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.*, 23 (2010/Ocak-Haziran), 1–14.

SAKAOĞLU, Necdet, “Rüştiyeler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfi 1993.

SARI, Nil, “Mekteb-i Tıbbiye”, *DİA.*, C.29, Ankara 2004.

TANMAN Baha. Sevgi Parlak, “Tekke”, *DİA.*, C.40, İstanbul 2011.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Medreseler” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, Sayı:3, Kayseri 1989.

TAŞKIN, Ünal, “ Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1/3 Ekim 2008.

TEKELİ, İlhan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1985.

TÜRKÖNE, Mümtaz, “Osmanlılarda Islahat ve Teceddüt”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1993.

ÜNLÜ, Muhammet Mustafa, “Enderun ve Sanat Eğitimi”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, C. 6, S.14, 2018.

ÜREKLİ, Fatma, “Sanayi-i Nefise Mektebi, *DİA.*, C.36, 1997.

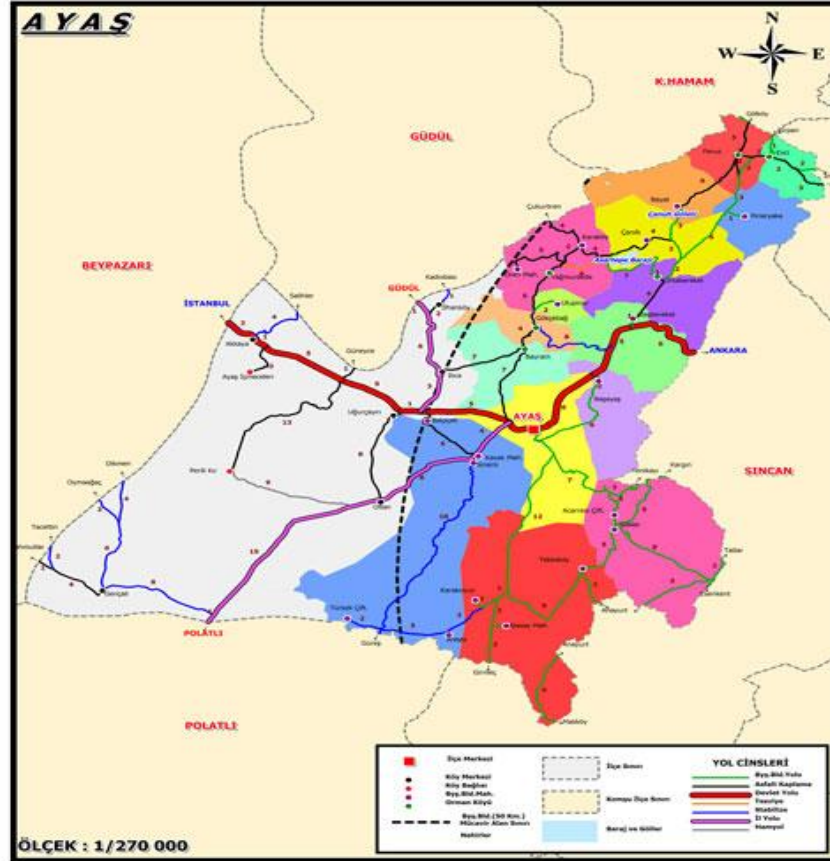
YILDIRIM, Mehmet Ali, “Osmanlı’da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)”, *OTAM*, S. 24, Ankara 2008.

3.3.Gazete ve Dergiler

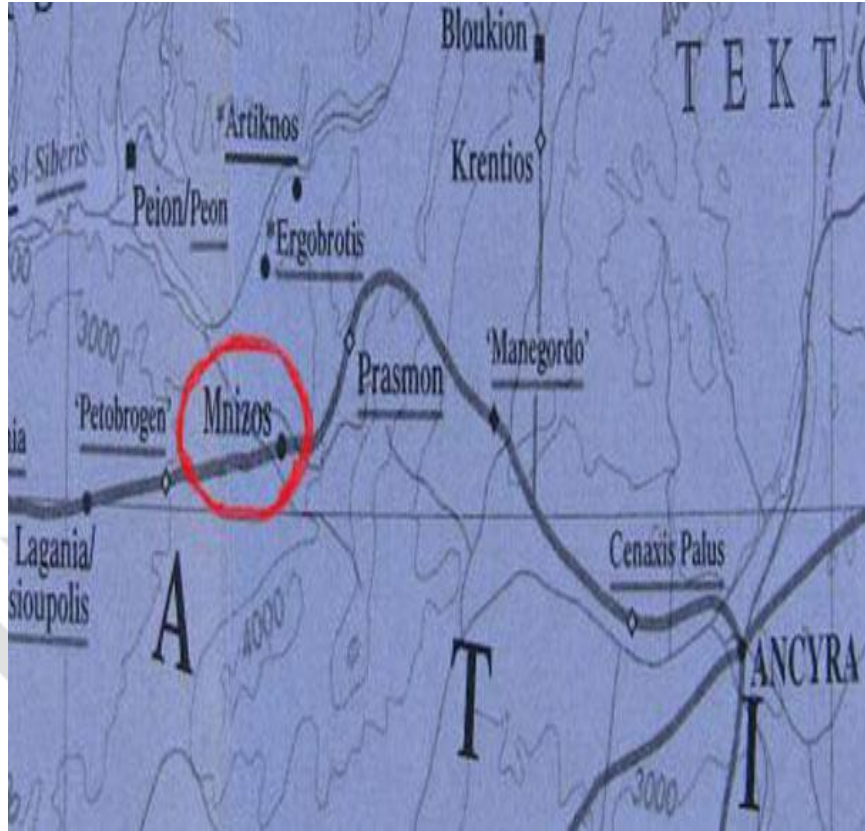
Ayaş dergisi

Tarihi İpek Yolu Üzerinde Parlak ,Aydınlık Gece Ayaş,

EKLER

EK-1: Ayas İlçesinin Sınırları

Ek-2:Piskoposluk merkezi Mnizos

Ek-3:H.1325/M.1907 tarihli Ankara Vilayeti Salnamesi'nde Ayaş kazası ile ilgili kısım

سالنامه ولایت

۱۴۸-

طقوز ساعت مسافده وایکی طاغک ازه سنده موقتاً بستظ و سکر یوز اون طقوز
خانه و بیک طقوز یوز التمش برذ کور و بیک طقوز یوز اللی درت اناث نفوس مسلمه بی
شامل ارفق بر قصبه در.

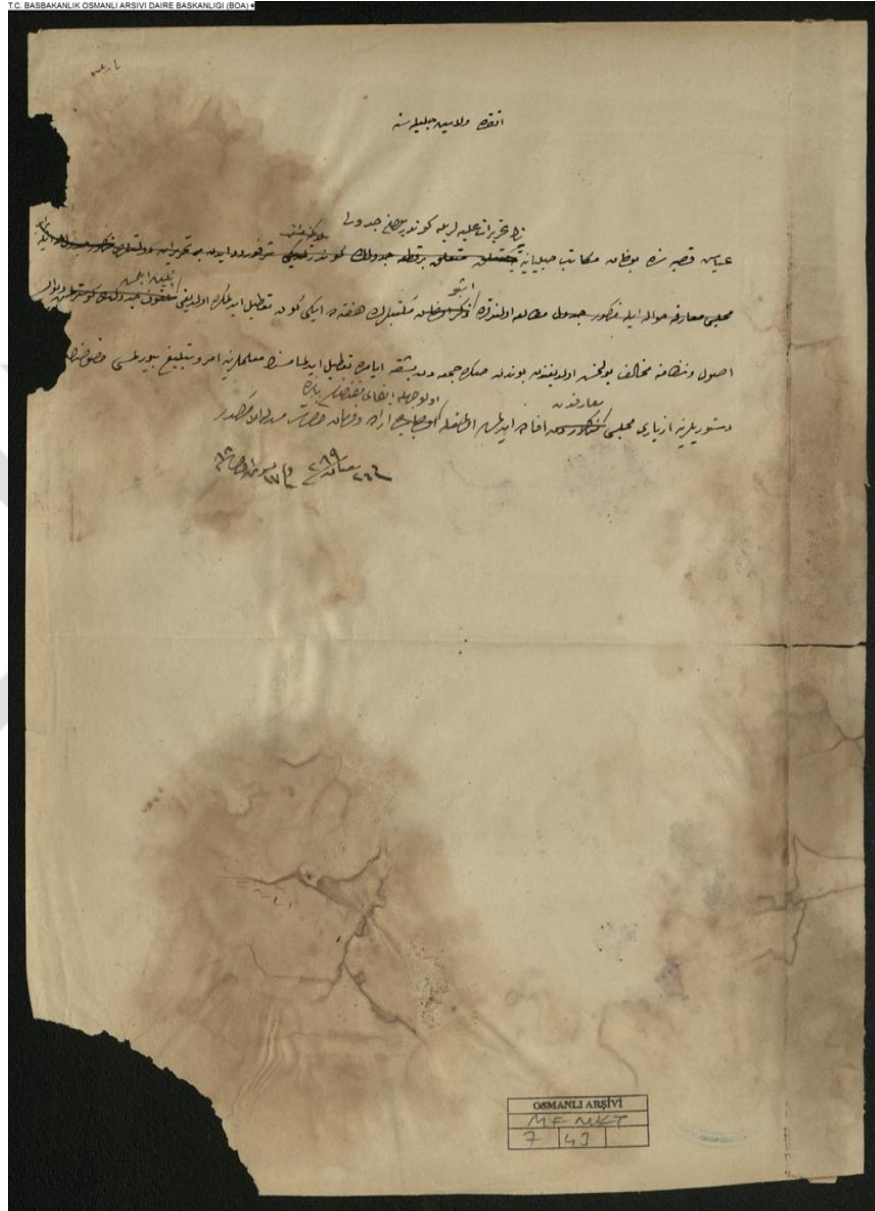
قضا داخنده کی نفوس دخی اون بر بیک بدی یوز سکان التی ذ کور و اونبر
بیک سکر یوز قرق سکر اناندر عبارتدر.

قضانک اراضی ۸۰۰۰۰ بیک دونم مزوع و ۷۰۰۰۰ بیک دونم غیر مزروع
ویوز بیک دونم باغ و بقیجه و بوستان وایکی بیک بش یوز دونم چار و مرعی دن
عبارت اولوب ۴۴ قریه ۴۴۹۳ خانہ ۱۰ خان ۱ حمام ۱۵ قه و خانہ ۴۵ جامع
شریف ۱۵ مسجد شریف ۱۱ مدرسه ۱ تلغرافخانه ۱ بلدیہ دائره سی ۲ عدد
در بند ۱ مکتب رشدی ۵۵ ذ کور ۳ اناث مکتبی و ۲۵۵ سود کرمی ۲ عدد کبیر
کوپری موجودر. مکتب رشیدیہ دوام ایدن شاگردان التمش و صبیان مکابنه دوام
ایدنلر دخی بیک بش یوز اوتوز ذ کور و بدی یوز التمش درت اناندر عبارتدر.
اوجیوز اون سکر سنه هجره سنده داخل قضاده بش جامع شریف و برمدسه
اوج چشمه درت صبیان مکتبی تعمیر و انشا ایدلشدر.

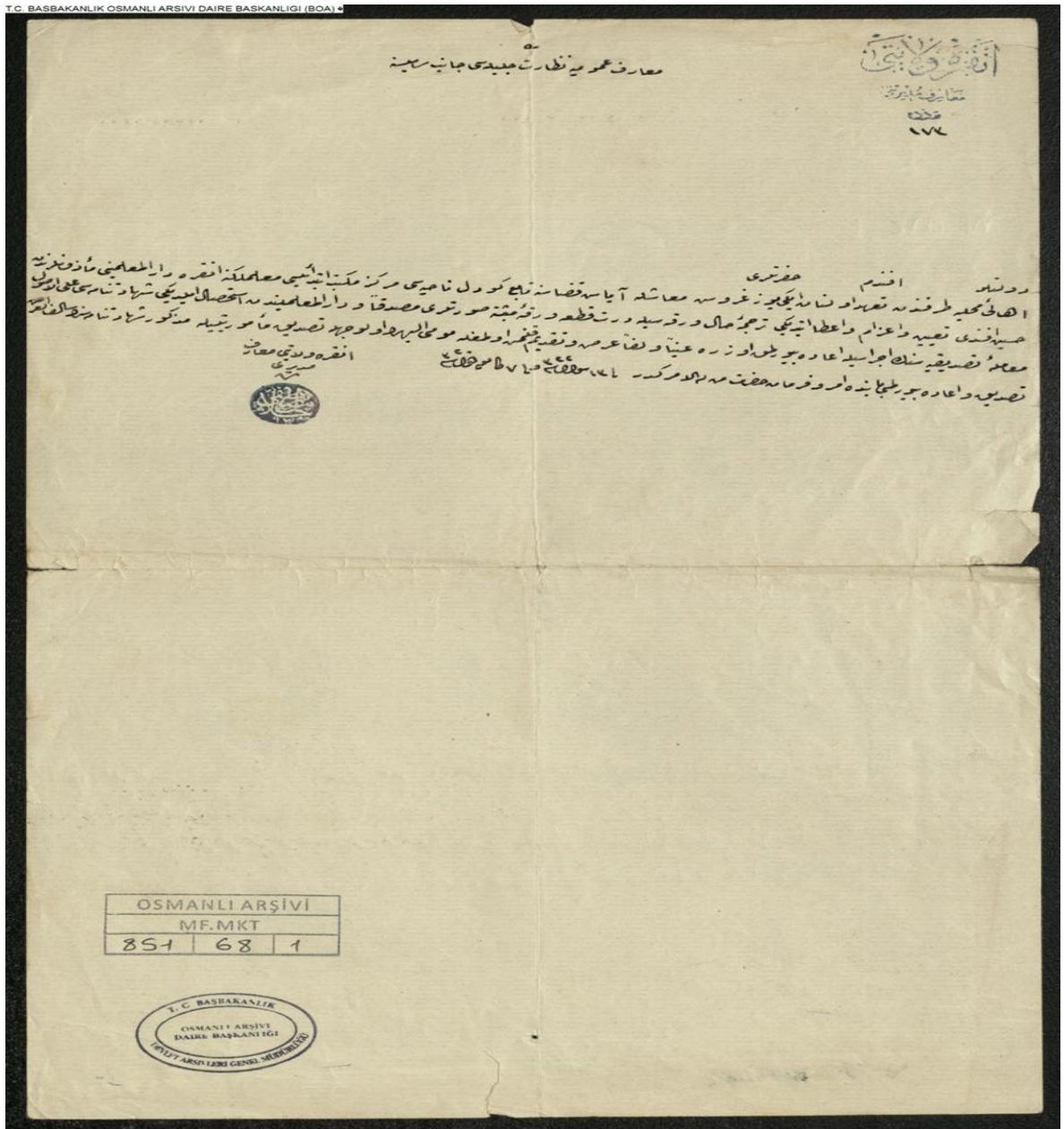
قضانک باشلیجه محصولاتی بغدادی، اریه، پرنج، بورچاق، جهری، آفون
نخود، مرجک، داری، پاموق اولوب میوه لری دخی اوزوم، ارمود، الم، ایکده
اریک، زردالی، حناب، ویشنه، کرازدن عبارتدر.

برسنه ظرفنده ۲۰۰۰۰۰ بیک کیل خطه ۱۰۰۰۰۰ بیک کیل شمیر ۲۹۰۰۰۰
بیک قیه پرنج ۳۰۰۰۰۰ قیه پاموق ۵۰۰۰۰۰ قیه اوزوم ۱۵۰۰۰۰ قیه الم و ارمود
حاصل اولمقددر.

قضانک میرتبات عمومیه سی ۴۰۲۳۱۸ غروش ویرکو و ۳۸۹۸۱۹۹ اغنام رسومی
۵۳۶۸۹۷ اعشار بدلی ۱۸۶۴۷۶ غروش و ازادات متفرقه دن عبارتدر.

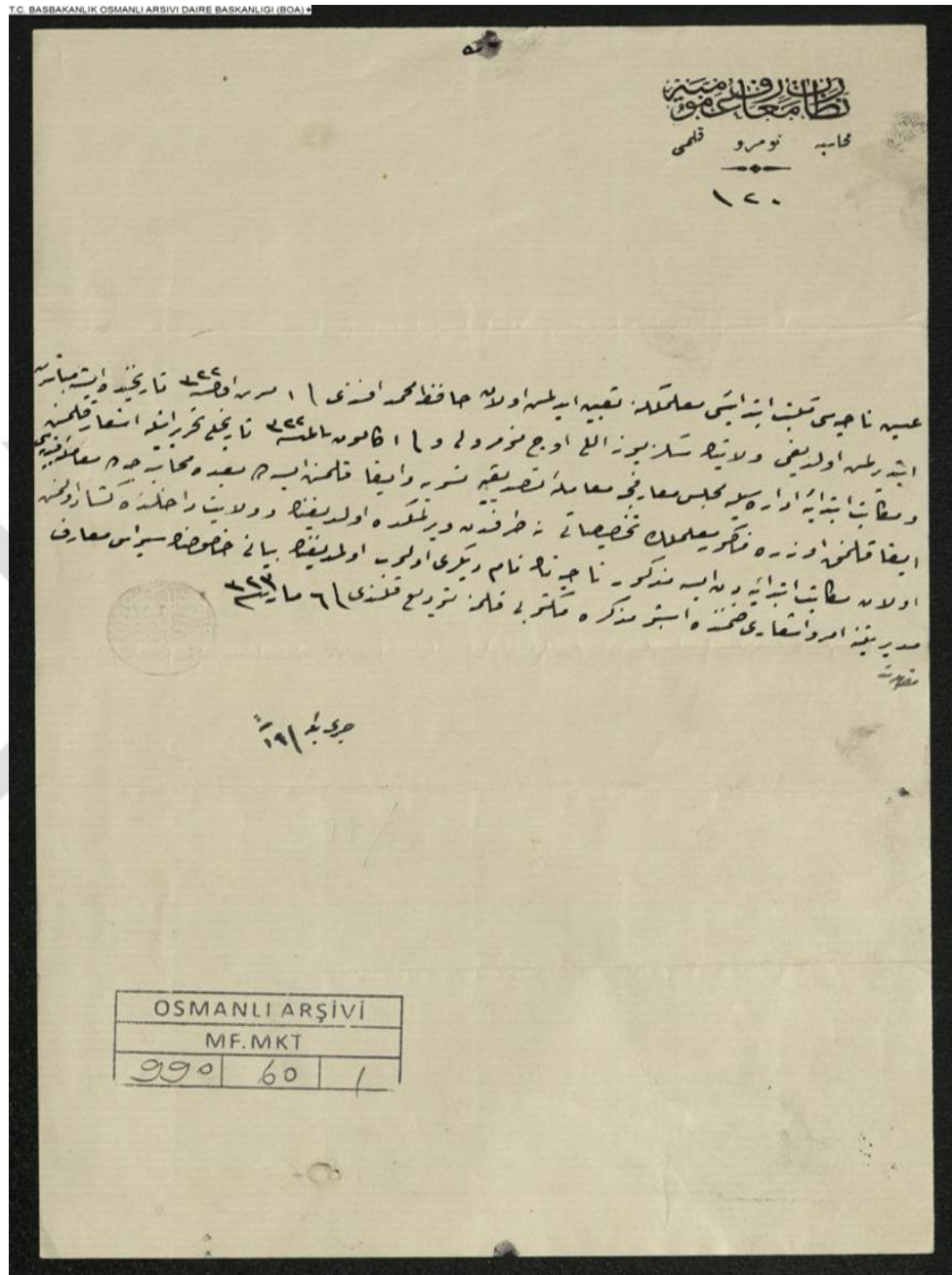

Ek-5: Ayaş kazasında bulunan sıbyan mekteplerinde haftada iki gün tatil edildiğinin anlaşılması üzerine Cuma günü dışında tatil edilmemesinin tebliği (BOA.,MF.MKT.,7/43)

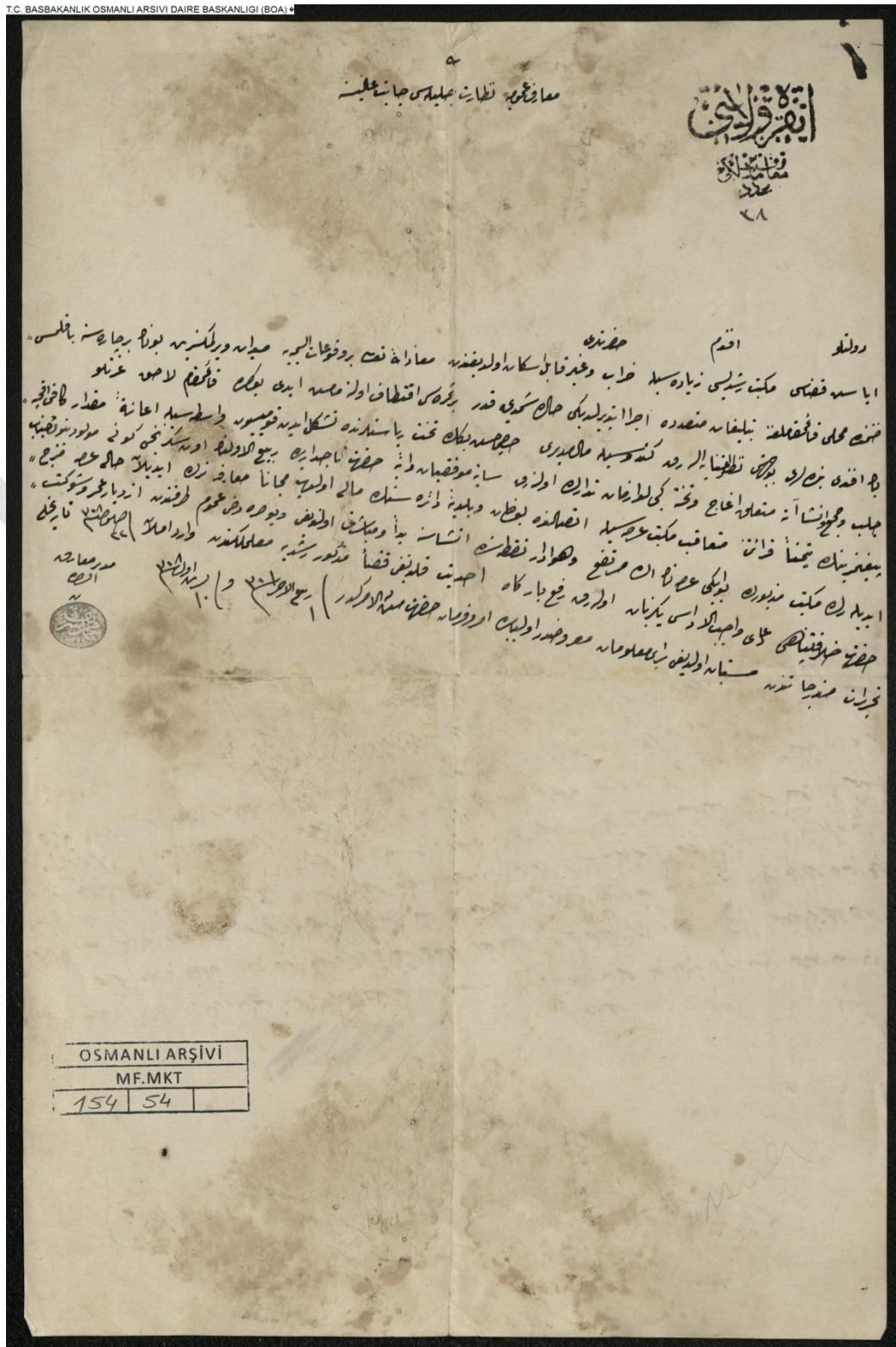
MF.MKT.00851.00068.001

Ek-6: Ayaş kazasına bağlı Gödel nahiyesi ibtidaisi muallimliğine seçilen Ankara Darulmuallimin mezunlarından Hüseyin Efendi'nin memuriyetinin tasdik edildiği (BOA., MF.MKT., 851/68)

MF.MKT.00990.00060.001

Ek-9: Ayaş Nahiyesi Mekteb-i ibtidaisi muallimliğine tayin edilen Hafız Mehmed efendi'nin isminde yapılan yanlışlığın düzeltildiği BOA.,MF.MKT.,990/60/1)

MF.MKT.00154.00054.001

Ek-14: Ayaş kazasında yeni bir rüşdiyenin inşası hususunda gayretleri görülen mahalli hükümet ile ahaliden bazılarının kayırılması (BOA.,MF.MKT.,154/54)

سالتنامه معارف		۸۵۲	
مأموریت	اسامی	رتبه	مدالیه
انقره دارالمعلمین			
معلم	راشد افندی	.	.
طلبه : ۱۵	خدمه : ۱		
مطاب رسیده			
انقره سنجاغه تابع سبور بمصار قضاسی مکتب رشیدی			
معلم اول	ابراهیم افندی	ادرنه رؤسی	۲۵ یا ۳۰۱
معلم ثانی	احمد رحیمی	.	.
رقعه معلمی	حسین عونی	.	.
طلبه : ۶۸	خدمه : ۱		
انقره سنجاغه تابع قائم مقام قضاسی مکتب رشیدی			
معلم اول	محمد رأفت افندی	.	.
رقعه معلمی	هدایت	.	.
طلبه : ۳۰	خدمه : ۱		
انقره سنجاغه تابع ایاصه قضاسی مکتب رشیدی			
معلم اول	عمود نیازی افندی	.	.
معلم ثانی	امین	.	.
رقعه معلمی	حقی	ثالثه	۱۱ جا ۳۰۶
طلبه : ۴۲	خدمه : ۱		
انقره سنجاغه تابع بلد یازاری قضاسی مکتب رشیدی			
معلم اول	احمد افندی	.	.

Ek-15: H.1316 tarihli Maarif Salnamesi Ayaş kazası Rüşdiyesi ile ilgili kısım.

EK-16:Şeyh Muhyiddin Camii,Şey Muhyiddin Medresesi'nin bulunduğu çevre.

Ek-17: Bünyamin Ayaşî Türbesi, Bünyamin Ayaşî Medresesi'nin olduğu çevre.

Ek-18: Bünjamin İlkokulu